

INSTITUT D'HISTÒRIA
JAUME VICENS I VIVES

butlletí 23

Novembre de 2025

EDITORIAL

ÍNDEX

EDITORIAL 1

CÀTEDRA JOSEP FONTANA 2 - 5

SEMINARIS 6 - 7

Seminari del GEICP
Seminari del GRIMSE

JORNADES 8 - 11

NOTÍCIES 12 - 15

TEMA CENTRAL 16 - 22

Josep Maria Salrach Marès
Jaume Torras Elías

ARTICLES 23 - 31

*Descolonizando el Gadir fenicio.
Convivencia y multiculturalidad
en la bahía de Cádiz (siglos IX-VI a.n.e.)*
Rossella Gulli

*La Catalunya de finals del XVIII a partir de
les respostes als Qüestionaris de Francisco de
Zamora*
Mònica Sala

*Germanofilia y "neutralismo". Un estudio
sobre los germanófilos españoles durante la
Primera Guerra Mundial*
Víctor López

El balanç de l'activitat de l'IHJVV continua sent molt remarcable tal com es pot veure en aquestes pàgines del BUTLLETÍ: 15 jornades, 166 conferències i 127 ponents de 67 universitats d'arreu del món ho certifiquen. En aquest context, hi hem volgut retre homenatge a dos grans historiadors que ens han deixat, dues persones que van estar molt implicades amb l'Institut: Jaume Torras, l'any passat, i Josep Maria Salrach, enguany.

D'altra banda, a finals d'any acabaré el mandat com a director de l'IHJVV i vull aprofitar l'avinentsa del BUTLLETÍ per, en primer lloc, agrair a les persones de la Comissió Permanent la seva col·laboració constant. També a Carmen Monge el seu suport, la seva dedicació i entusiasme. I a Eduard Martí la seva generositat, que fa possible, any rere any, la publicació del BUTLLETÍ. En segon lloc, no vull deixar passar l'ocasió per fer una reflexió sobre la funció de l'Institut dins la UPF.

Assimilar l'IHJVV a un centre específic de recerca (CER) –com es va fer l'any 2016– va ser una operació molt forçada perquè la nostra realitat és ben diferent a la d'un CER. D'entrada, coordina 11 grups de recerca molt diversos temàticament i cronològica (des d'arqueologia fins a temes d'estudi contemporanis). Hi afegiré que tant l'IHJVV com l'IUC exerceixen un paper aglutinador cabdal a Humanitats, tant pel que fa a la recerca com a la transferència, on hi ha múltiples àrees de coneixement (44) i un nombre molt elevat d'investigadors/es (171). Tot això determina una complexitat particular dins la nostra universitat.

L'Institut, hereu de l'Institut Universitari Jaume Vicens Vives, creat el 1991, aglutina grups de recerca i fa transferència del coneixement com els CER; però, alhora, esdevé un paraigua indispensable per al col·lectiu d'historiadors i d'historiadors dins el Departament d'Humanitats, el qual desenvolupa activitats tan diferents a les d'un CER com el Seminari per a Professors de Secundària (en la seva 34a. edició, avui organitzat conjuntament amb el Grup de Recerca de Didàctica de la Història, la Geografia i Altres Ciències Socials de la Universitat de Barcelona); la Càtedra Josep Fontana, que desenvolupa una activitat notable i de gran nivell i la col·laboració, molt positiva, amb la Casa de Velázquez en activitats de recerca i de transferència del coneixement. D'altra banda, l'IHJVV ha portat a terme seminaris formatius per als doctorands. I, naturalment, dona suport a les activitats de tots els grups de recerca i en fa difusió.

El fet de demanar que la UPF reconegui el seu caràcter específic no és una reivindicació de caràcter historicista –que tampoc caldria negligir, atès que l'IHJVV forma part del llegat de Josep Fontana a la UPF–, sinó que té a veure amb la naturalesa diferent d'aquest Institut en relació amb els CER. Reconèixer-lo i potenciar-lo, en la mesura que forma part del patrimoni de la UPF, beneficiaria sobretot la Universitat, alhora que donaria testimoni de la seva pluralitat acadèmica i científica. A la inversa, com tinc la impressió que succeeix, negar aquesta realitat perjudica l'àmbit de les humanitats i empobreix la UPF.

Joaquim Albareda
Director de l'IHJVV

INSTITUT D'HISTÒRIA
JAUME VICENS I VIVES

"Durant el curs 2024-2025 la Càtedra Josep Fontana ha organitzat dues jornades, sis conferències, i ha editat dos llibres."

CÀTEDRA JOSEP FONTANA

La Càtedra Josep Fontana, fidel a la seva missió fundacional, s'ha consolidat com un instrument sòlid per preservar el llegat del Dr. Josep Fontana, així com a continuadora de la seva tasca per fer una història rigorosa i profundament vinculada a les preocupacions socials. Durant el curs 2024-2025 ha organitzat dos seminaris, sis conferències i dues presentacions de llibres editats per la Càtedra. N'oferim tot seguit un breu resum de totes.

JORNADES

17 I 18 D'OCTUBRE DE 2024 JORNADES SOBRE EL SEGLE XVIII CATALÀ. HOMENATGE A JAUME TORRAS

Les Jornades, organitzades per la Càtedra Josep Fontana amb la col·laboració de la Diputació de Barcelona el passat mes d'octubre sobre el segle XVIII a Catalunya, van oferir un espai de debat i reflexió sobre la societat, l'economia, la política i la cultura durant aquell complex moment històric. A través de quatre sessions temàtiques es va abordar l'evolució social, les transformacions econòmiques, la política i la cultura del període. Abans, però, el professor Ricard Robledo (investigador associat a l'IHJV) va impartir una emotiva conferència titulada "En record del professor Jaume Torras" en reconeixement de l'insigne historiador.

Llorens Ferrer (Universitat de Barcelona) va coordinar la primera sessió, centrada en les transformacions socials. Es va posar un èmfasi especial en els canvis estamentals, la pobresa, el paper de la dona i la burgesia barcelonina. Per tractar aquests temes es va comptar amb les ponències dels acadèmics Montserrat Carbonell (Universitat de Barcelona); Marie Costa (Universitat Sorbona Nova [París III]); Lúcia Torra (ESCI-UPF); Maria Garganté (Universitat Autònoma de Barcelona); Mònica Sala (UPF), i Javier Gómez (UPF).

El Dr. Joaquim Albareda durant la presentació de les Jornades sobre el segle XVIII català.

El segon tema tenia com a objectiu analitzar les transformacions econòmiques que va experimentar Catalunya, especialment des de la perspectiva dels contractes militars i els processos de protoindustrialització. Es va iniciar amb la lectura de la conferència del coordinador de la sessió, Josep Delgado, que no hi va poder assistir. Els professors Sergio Solbes (Universitat de Las Palmas); Rosa Congost (Universitat de Girona); M. Betlem Castellà (UPF); M. Carme Sanmartí (Universitat de Vic), i David Ferré (UPF) van ser els responsables d'aprofundir-hi.

La qüestió dels canvis polítics fou coordinada per Joaquim Albareda. Es va posar especial atenció en la representació política i social abans del Decret de Nova Planta, els seus efectes i la pervivència al llarg del segle de les llibertats i les seves institucions. Sis acadèmics van assumir la responsabilitat de dibuixar els principals trets de les qüestions esmentades: Agustí Alcoberro (Universitat de Barcelona); Jordi Llimargas (IES Lliçà); Carlos Garriga (Universitat del País Basc-EHU); Joaquim Verde (UPF); Cristian Palomo (Universitat Autònoma de Barcelona); Eduard Martí-Fraga (Universitat Internacional de La Rioja), i Gerard Pamplona (UPF).

Finalment, les Jornades es tancaren amb l'anàlisi de la dimensió cultural del segle XVIII, coordinades per Joaquim M. Puigvert (Universitat de Girona) i focalitzades en l'estudi de l'educació, el discurs religiós, la pràctica artística, la llengua i la cultura legalistes. Aquests foren els temes tractats pels professors Xevi Camprubí (Universitat Autònoma de Barcelona); Rosa Maria Alabrús (Universitat Abat Oliba); Francesc Miralpeix (Universitat Autònoma de Barcelona) i Francesc Feliu (Universitat de Girona); Josep Capdeferro (UPF), i Víctor J. Jurado (Universitat de Barcelona).

Durant els dos dies que van durar les Jornades, va haver-hi una gran participació dels assistents en els debats plantejats, d'entre els quals destaquen les suggeridores aportacions de Rafael Torres (Universitat de Navarra); Josep M. Torras i Ribé, Mercè Renom i Adrià Cases (Universitat de Barcelona), i Pere Gifre (Universitat de Girona).

CÀTEDRA JOSEP FONTANA

14 DE NOVEMBRE DE 2024
XAUEN, 1924

La Càtedra Josep Fontana, juntament amb la Diputació de Barcelona, va organitzar al novembre de 2024 una jornada per analitzar la retirada de les tropes espanyoles de Xauen entre l'octubre de 1924 i el gener de 1925 des d'una perspectiva militar i política. Els ponents van exposar diferents perspectives sobre els objectius i les conseqüències de la retirada.

El professor Julián Paniagua (Universitat de Valladolid) va obrir el debat amb una ponència sobre la importància d'aquest fet en la guerra del Rif i la seva influència en la política espanyola. Tot seguit, Juan Pastrana (UPF) va abordar els aspectes político-militars, fent especial èmfasi en la Línia Estella i l'abandonament primoriverista. La sessió va continuar amb la intervenció de María Gajate (Universitat de Salamanca), que va analitzar com la retira-

Entrada de l'exèrcit espanyol a Zeluán.

da de Xauen va impactar la casta africanista de l'exèrcit espanyol. Després d'un torn de preguntes, Alfonso Bermúdez (UPF) va exposar les repercussions transpirinenques, subratllant el paper de França i el Marroc en la crisi militar espanyola.

A la tarda, Alfonso Iglesias (Universitat de Santiago de Compostel·la) va presentar una ponència sobre la rellevància històrica de la retirada de Xauen, seguida d'una intervenció d'Eloy Martín (UPF) sobre el paper dels socialistes en aquest episodi. David Martínez Fiol (UAB) va analitzar la construcció i desconstrucció del "mite" de Xauen en la campanya final contra Abd el-Krim, un aspecte clau per entendre la memòria d'aquests fets. La jornada es va cloure amb la conferència de Josep Pich (UPF) sobre la participació de Jaume Balado Montero en la guerra del Rif, aportant una perspectiva més personal i biogràfica sobre el conflicte.

Pont de Hadduba destruït per les tropes d'Abd el-Krim.

CONFERÈNCIES

30 DE SETEMBRE DE 2024
AGUSTÍ NIETO GALÁN (UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA), «EL PODER DE LA QUÍMICA: CIÈNCIA I POLÍTICA AL SEGLE XX»

El professor Nieto va aprofundir a finals de setembre de 2024 en els vincles entre la ciència química i la política al llarg del segle XX, posant èmfasi en el seu impacte en la societat, la indústria i les decisions polítiques. Amb una perspectiva històrica, Nieto Galán analitzà com la química ha estat una eina de poder en diferents contextos, des de la indústria farmacèutica fins a les polítiques de guerra i mediambientals. La conferència va ser una oportunitat única per aprofundir en el paper de la ciència en la configuració del món contemporani i en la seva relació amb les estructures de poder.

3 DE DESEMBRE DE 2024
GUILLAUME HANOTIN (UNIVERSITÉ MONTAIGNE-BORDEAUX), «¿GOBERNÓ LUIS XIV LA ESPAÑA DE FELIPE V?»

El doctor Hanotin va abordar la complexa relació entre el monarca francès Lluís XIV i Felip V d'Espanya, un vincle que s'ha percebut com una relació de dominació absoluta per part del primer. Les darreres investigacions conviden a matisar aquesta visió. La documentació mostra que el canvi dinàstic de 1701 no va suposar una implantació automàtica d'un model centralitzat i absolutista, sinó que la transició de poder es va veure influenciada per factors polítics, socials i institucionals propis de la monarquia hispànica. Resulta necessari, doncs, reavaluar la relació entre els monarques des d'una perspectiva atenta als processos de negociació i adaptació.

INSTITUT D'HISTÒRIA
JAUME VICENS I VIVES

"La conferència del Dr. Borja de Riquer va posar de manifest les contradiccions entre el discurs polític i l'activitat professional de Francesc Cambó."

10 DE DESEMBRE DE 2024

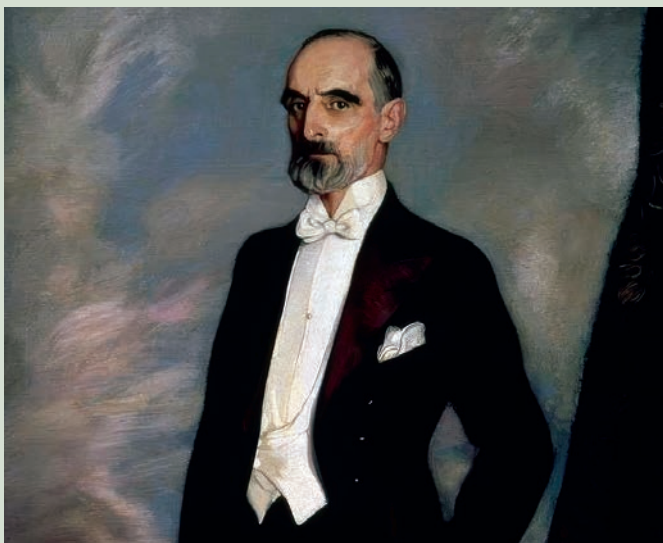
RICARDO ROBLEDO (UNIVERSITAT DE SALAMANCA), «EL PASADO COMO FUTURO. CONVERSAR CON LA HISTORIA COMO DIVULGACIÓN (2018-2024)»

El professor Robledo va analitzar l'impacte social i divulgatiu que ha tingut el blog *Conversación sobre la historia*, creat al 2018 per un grup d'historiadors preocupats per la difusió d'una història crítica, d'abast ampli i per a un públic general, en la línia de les preocupacions intel·lectuals de Marc Bloch i Josep Fontana. En els darrers set anys, el blog ha esdevingut un referent en la historiografia en llengua espanyola, amb més de 1.270 publicacions d'història contemporània. Totes tenen en comú l'esforç per oferir una mirada crítica sobre l'actualitat, vinculant el passat amb el present, intentant fer realitat la reflexió que Marc Bloch va fer al 1944: "La incomprensió del present neix fatalment de la ignorància del passat. Però potser és igualment infructuós esforçar-se per entendre el passat, si no se sap res del present". El blog es pot consultar a <https://conversacionsobrehistoria.info/>, i està disponible per a tota la comunitat acadèmica.

18 DE FEBRER DE 2025

BORJA DE RIQUER (UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA), «FRANCESC CAMBÓ: POLÍTIC, MECENES, HOME DE NEGOCIS I BON VIVANT»

El passat 18 de febrer de 2025 el catedràtic Borja de Riquer va donar una conferència sobre les diferents visions amb què es pot representar la figura de Francesc Cambó (1876-1947). Més enllà de la seva coneguda trajectòria política dins del catalanisme conservador de la Lliga Regionalista, Borja de Riquer va destacar també amb la seva activitat com a mecenes cultural i promotor de grans obres de traducció literària, entre les quals destaquen la col·lecció *Bernat Metge*; la *Història de Catalunya*, de Ferran Soldevila, i força

Francesc Cambó retratat per Zuloaga.

quadres d'artistes italians avui conservats al Museu Nacional d'Art de Catalunya i a El Prado. A la vegada, Riquer posà de manifest els dilemes polítics als quals s'enfrontà Cambó i l'existència de fortes contradiccions entre el seu discurs oficial i la seva activitat personal com a home de negocis de la classe social més benestant.

18 DE MARÇ DE 2025

CONXITA MIR (UNIVERSITAT DE LLEIDA), «RAMON CURCÓ RUBIO. INDIA I REPUBLICÀ. LA RELLEVÀNCIA DE LA BIOGRAFIA»

La catedràtica d'Història Contemporània Conxita Mir va impartir el 18 de març passat una conferència sobre la figura de Ramon Curcó, un català de terres de ponent que va esdevenir un indià rellevant, amb fortes conviccions republicanes. A través de l'estudi de la seva trajectòria vital, econòmica i política, Conxita Mir va posar de manifest la importància de la biografia com a eina per comprendre millor la història contemporània. El fet que morís afusellat pel general Franco el 1939 és indicatiu del seu compromís amb el republicanisme català, després de viure molts anys a diversos estats americans.

La Dra. Conxita Mir durant la seva conferència.

9 D'ABRIL DE 2025

LUIS RIBOT (REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA), «CARLOS II (1665-1700). UN PERIODO DE LA HISTORIA DE ESPAÑA EN REVISIÓN»

El reconegut catedràtic d'Història Moderna Luis Ribot va impartir el passat 9 d'abril una conferència en la qual va convidar els participants a reflexionar sobre la figura de Carles II sota la llum dels nombrosos estudis que s'han publicat els darrers anys. Aquests treballs, juntament amb la recerca que ha dut a terme el ponent durant gran part de la seva vida acadèmica, posen de manifest que el govern del darrer monarca austríac de la corona hispànica no es va caracteritzar per un període de decadència. Les formes de govern que va implementar pretenien mantenir unida la Corona, conservant les llibertats forals a la vegada que s'esforçava per adaptar-se als canvis socioeconòmics de finals del segle XVII.

CÀTEDRA JOSEP FONTANA

PRESENTACIÓ DE LLIBRES

30/10/2024

Josep Pich, Martín Rodrigo i Ramon Arnabat (eds.). *Història, memòria i patrimoni. Entre Clio i Mnemòsine*. Icaria, 2024.

El passat 30 d'octubre de 2024, Josep Pich (UPF) i Conxita Mir van presentar a l'Ateneu Barcelonès el llibre *Història, memòria i patrimoni. Entre Clio i Mnemòsine*, editat per Josep Pich, Martín Rodrigo i Ramon Arnabat, i publicat per Icaria i la Càtedra Josep Fontana. L'obra sorgí de la jornada acadèmica organitzada a la Universitat Pompeu Fabra, dins de les activitats de la Càtedra de l'any 2023. Està dividit en dues parts: la primera centrada en “la memòria i l'oblit: usos i abusos”; la segona, en la “història i les memòries en disputa”. A la primera part, s'hi analitza la rellevància de la memòria democràtica, des de la docència i la història fins a les reparacions econòmiques, passant pel seu impacte municipalista. La segona se centra en la memòria de l'esclavitud i del colonialisme amb l'objectiu que aquests passin de l'oblit a la memòria. El conjunt de les seves rellevants aportacions posen de manifest la importància de la història, la memòria i el patrimoni en la formació democràtica de la ciutadania. Un tema de gran actualitat.

19/05/2025

Josep Fontana. *La República*. Universitat Pompeu Fabra, 2025.

El passat 19 de maig de 2025, la vicerectora de Cultura i Comunicació de la UPF, Raquel Bouso; el director de la Càtedra Josep Fontana, Josep Pich; el president de la Reial Acadèmia de les Bones Lletres de Barcelona, Borja de Riquer, i l'editor Gonzalo Pontón, van presentar el llibre pòstum de Josep Fontana, *La República*.

L'obra, publicada per la Càtedra Josep Fontana, és fruit d'una tria de textos a partir dels materials que el reconegut historiador havia preparat per a les assignatures del màster en Història de l'IUHJVV, i que es conserven en el fons documental Fontana de la Biblioteca de la Universitat Pompeu Fabra.

Com explica el seu editor, Gonzalo Pontón, “és un llibre singular que li permetrà al lector assistir al naixement de la Segona República espanyola, als seus encerts i a les seves mancances”. Fontana volia que els seus alumnes —ara lectors sobrevinguts— analitzessin les dades que els proporcionava i que, a partir d'aquestes dades, arribessin a les seves pròpies conclusions. Per això, en lloc de construir una narrativa pròpia dels fets, recorre constantment a les opinions dels contemporanis citant-los a bastament. El seu mètode és utilitzar les dades i les afirmacions d'uns i altres per confrontar-les i passar-les pel garbell de la crítica textual i històrica per tal que els lectors facin un esforç per esbrinar el que hi ha de veritat o de mentida, cosa que en el temps de la “fake history” en què vivim és d'una gran utilitat científica i social.

Els ponents que presentaren el llibre *La República*, de Josep Fontana.

Assistents a la presentació de *La República*, de Josep Fontana.

INSTITUT D'HISTÒRIA
JAUME VICENS I VIVES

"Es consolida amb la 2a. edició, el Seminari d'Història del Món, organitzat pel Grup de Recerca en Imperis, Metròpolis i Societats Extraeuropees (GRIMSE) i el grup Ethnographies, Cultural Encounters and Religious Missions (ECERM)."

SEMINARI GRIMSE-ECERM 2024-2025

HISTÒRIA DEL MÓN

El Grup de Recerca en Imperis, Metròpolis i Societats Extraeuropees (GRIMSE) juntament amb el grup Ethnographies, Cultural Encounters and Religious Missions (ECERM) van organitzar el Seminari d'Història del Món de l'IHJV. La coordinació d'enguany va anar a càrrec de Pol Dalmau (UPF) i de Nicolás Kwiatkowski (UPF), que oferiren a la comunitat universitària i als membres d'ambdós grups de recerca deu sessions sobre les darreres problemàtiques d'història del món, posant un especial èmfasi en el colonialisme contemporani i els processos de globalització. Les sessions van ser impartides per investigadors de nou universitats de diferents països (França, Anglaterra, Alemanya, Holanda, Estats Units, Brasil i Espanya). Recollim els temes que van ser tractats així com els seus ponents.

25 DE SETEMBRE DE 2024

Laura Díaz Esteve (UPF), "It Will Be Necessary to Hit Them Hard and Long'. Laws of War, Colonial and Transimperial Battlefields, and the 1896-1897 Philippine Revolution against Spain", (text coescrit amb Albert Garcia Balañá).

23 D'OCTUBRE DE 2024

Silvana Andrade dos Santos (Universitat Federal de São Paulo), "Fábrica têxtil Todos os Santos: memória e história sobre conexões entre escravidão e indústria no Brasil (c. 1840-1870)".

20 DE NOVEMBRE DE 2024

Jeremy Adelman (Universitat de Cambridge), "The history of interdependence across borders: what it means to need strangers".

4 DE DESEMBRE DE 2024

Pablo Hernández Sau (Universitat Pompeu Fabra), "Rolling 'up' the river. El paisaje acuático del Misisipi y los planes de colonización de la Luisiana española".

22 DE GENER DE 2025

Matthias Middell (Universitat de Leipzig), "French Globalization Projects".

19 DE FEBRER DE 2025

Susie Protschky (Universitat Lliure d'Amsterdam), "Trophy photographs and colonial wars in Indonesia, c. 1870s-1950".

19 DE MARÇ DE 2025

Camillia Cowling (Universitat de Warwick), "Freedom Places? Enslaved Claims-making and the Politics of Place in Mid-Nineteenth-Century Cuba".

9 D'ABRIL DE 2025

Jean-Paul Zúñiga (EHESS, París), "Caminos y territorialización en la América española".

14 DE MAIG DE 2025

Aliocha Maldavsky (Universitat de París-Oest Nanterre), "La restitución antes de la restitución. Teología moral, ganado europeo y población andina en el siglo XVI".

11 DE JUNY DE 2025

Paula Bruno (Universitat Complutense de Madrid), "Laboratorios identitarios: exposiciones universales y los 'ismos', 1890-1920: balances y propuestas metodológicas".

9 DE JULIOL DE 2025

Ignacio García de Paso (Universitat Autònoma de Madrid), "Las tormentas de 1848: una historia global de revolución, contrarrevolución e imperio".

Diego Rivera: *De la conquista a 1931* (fragment).

SEMINARIS

VII SEMINARI PERMANENT DEL GEICP

PRESERVANT LA PAU AL LLARG DE LA HISTÒRIA.
JUSTÍCIA, RECONCILIACIÓ I REPARACIÓ

VII SEMINARI PERMANENT DEL GEICP

El VII Seminari del Grup d'Estudis de les Institucions i de les Cultures Polítiques (segles xvii-xxi) (GEICP) va analitzar aquest curs els diferents actors en la preservació de la pau al llarg de la història, centrant la seva atenció en els processos de justícia, reconciliació i reparació. Sota la coordinació de la professora Betlem Castellà (UPF), es van oferir cinc conferències de reconeguts experts que analitzaven aquestes problemàtiques des de l'edat mitjana fins al segle XXI. Com altres anys, el seminari va comptar amb la participació d'altres grups de recerca i institucions universitàries: Nexes entre Ciència, Cultura, Política, Religió i Societat (NEXUS-UPF), Grup de Recerca en Estats, Nacions i Sobiranes (GRENS-UPF), Observatori Europeu de Memòries - Fundació Solidaritat UB (EUROM), Istituto di Storia dell'Europa Mediterranea del CNR (RiMe) i el Barcelona Center for European Studies (BACES).

Seguidament recollim els ponents i el títol de les conferències impartides.

31 D'OCTUBRE DE 2024

Emmanuel Berger (ISCTE-Instituto Universitário de Lisboa), "Révolution française et justice criminelle".

23 DE GENER DE 2025

Daniel Piñol Alabart i Jordi Saura Nadal (Universitat de Barcelona), "El notariat a la Catalunya baixmedieval: conflictes, arbitratge i mediació".

18 DE FEBRER DE 2025

David Martínez Fiol (Universitat Autònoma de Barcelona), "Guerra a la Guerra! El militarisme com a via perversa i revolucionària cap a la pau".

27 DE MARÇ DE 2025

Elena Jiménez-Botías (Universitat de Barcelona), "La responsabilidad de proteger la población ante crímenes masivos y su relación con la Carta de Naciones Unidas".

14 DE MAIG DE 2025

Agustí Alcoberro (Universitat de Barcelona), "L'exili de la Guerra de Successió a Espanya".

INSTITUT D'HISTÒRIA
JAUME VICENS I VIVES

"Más de 500 historiadores de la ciencia de todo el mundo se reunieron en el XI Congreso de la Sociedad Europea de la Historia de la Ciencia, coordinados por los profesores Daniele Cozzoli (UPF) y Oliver Hochadel (CSIC)."

JORNADES I SEMINARIS

4-7/09/2024

CONGRESO INTERNACIONAL 11th Conference of European Society for the History of Science (ESHS). Science, Technology, Humanity, and the Earth

Entre el 4 y 7 de septiembre de 2024 tuvo lugar el XI Congreso de la Sociedad Europea de Historia de la Ciencia (ESHS), coordinada por los profesores Daniele Cozzoli (UPF) y Oliver Hochadel (CSIC). El congreso contó con el apoyo del IHJV, del grupo de investigación GRIMSE, del Departament d'Humanitats de la UPF, del Institut d'Estudis Catalans, de la Societat Catalana d'Història de la Ciència y del Ajuntament de Barcelona.

Bajo el tema "Ciencia, tecnología, humanidad y la Tierra", más de 500 historiadores de la ciencia de todo el mundo se reunieron para comprender la conexión entre epidemias, guerras y cambio climático. Desde esta perspectiva, el congreso se distanció de un enfoque metodológico específico. Por el contrario, el objetivo final fue establecer un diálogo entre diferentes historiografías y temas desde la perspectiva de los grandes desafíos que la humanidad ha afrontado tanto en la actualidad como a lo largo de la historia.

Ponències de la 11th Conference of European Society for the History of Science (ESHS).

Durante los tres días se organizaron 63 mesas diferentes de debate que contaron con la participación de 556 expertos procedentes de 45 países diferentes: desde Alemania, Reino Unido, Austria o Bélgica hasta Brasil, Chile, Estados Unidos, China, Rusia y Australia.

Todas las mesas –en ocasiones hubo hasta 15 simultáneas– tuvieron lugar en el campus de la Ciutadella de la UPF. El congreso fue inaugurado por Daniele Cozzoli (UPF) y Oliver Hochadel (CSIC); Cristina Pujades (vice-rectora de Investigación de la UPF); Annette Müllberger, presidenta del comité del ESHS Barcelona 2024 (Universidad de Groningen); Marta Jorba (Departament d'Humanitats de la UPF), Àngel Messeguer (secretario general del IEC), y Dana Jalobeanu, presidenta del ESHS (Universidad de Bucarest).

El congreso fue un éxito ya que, como destacó el Dr. Cozzoli, el objetivo era "debatir sobre los retos a los que se enfrenta la humanidad y que pueden amenazar el futuro del planeta". Por esta razón el congreso puso de manifiesto que "los historiadores de la ciencia están comprometidos a entender cómo están conectadas las epidemias, las guerras y el cambio climático".

2/10/2024

JORNADA ACADÈMICA Els fets del 6 d'octubre de 1934

El 6 d'octubre de 1934 pot ser vist com un intent de revolució impulsada per la Generalitat que va sacsejar Catalunya i que va causar una setantena de morts, centenars de ferits, així com milers de detinguts i exiliats. El seu fracàs va comportar, també, la suspensió i la intervenció de l'autonomia catalana. Malgrat la seva importància en la història de Catalunya al segle xx, els Fets d'Octubre de 1934 havien quedat eclipsats durant molt de temps per la Guerra Civil. Tot i les nombroses aportacions publicades durant els darrers anys sobre aquesta temàtica (López, 2013; Ucelay-Da Cal, González, 2014), alguns dels seus aspectes romanen desconeguts per la historiografia. Per aquesta raó, el Grup de Recerca en Estats, Nacions i Sobiranes (GRENS) va organitzar una jornada acadèmica per aprofundir en les vessants menys conegudes, mancades d'un estudi profund que ajudi a la millor comprensió de la seva rellevància.

La jornada, oberta a tota la comunitat acadèmica, va comptar amb la participació de sis experts en la temàtica. Manel López (Uni-

Lluís Companys, empresonat al 1934.

versitat de Lleida) va posar èmfasi en la repressió posterior així com en els processos de solidaritat entre els diferents protagonistes perseguits per tal de revifar el moviment. Per la seva banda, Josep Pich (UPF) va destacar el posicionament de Manuel Azaña en favor del moviment, conscient de la rellevància que tenia per al futur d'Espanya. Fermí Rubiralta (historiador del País Basc) mostrà l'evolució dels grups independentistes que pretenien trencar definitivament els vincles amb Espanya. En la mateixa línia, Josep Vicens Mestre (UPF) analitzà el contingut i les connotacions del llenguatge utilitzat en els discursos que el president Companys va fer durant aquells dies. David Martínez Fiol (Universitat Autònoma de Barcelona) fixà la seva atenció en alguns dels protagonistes oblidats del moviment: militars, regionalistes, antics liberals i radicals, un aspecte en què Frederic Porta (director de la *Revista de Catalunya*) va aprofundir en analitzar la figura de Batista i Roca. Durant tota la jornada hi hagué una activa participació dels assistents, que formularen qüestions als ponents que van enriquir enormement el debat i que van obrir noves vies de recerca.

17-18/10/2024

WORKSHOP INTERNACIONAL Transdisciplinarity in Energy Transitions: the Role of History and Social Sciences in the Design of Just Energy Transitions

Els dies 17 i 18 d'octubre de 2024, sota la coordinació dels professors de la UPF Markku Lehtonen, Georgios Giannoulis i Albert Presas i Puig, dotze investigadors de set universitats europees diferents es van reunir per debatre sobre el paper de la història i les ciències socials en els processos de transició energètica.

Cada vegada resulta més evident la necessitat d'estudis transversals des de diferents disciplines per entendre la rellevància del canvi energètic i el camí cap a altres fonts més respectuoses amb la natura. Per assolir aquesta fita resulta necessari una mirada al passat des de la història de la ciència, la sociologia, l'economia i la perspectiva de gènere. Aquest va ser l'objectiu final dels debats que van mantenir els acadèmics convidats, entre els quals Bruno Turnheim (INRAE-Universitat de París-Est), Catherine Grandclément (EDF, France), Astrid Kirchof (Universitat Humboldt de Berlín), Tatiana Kasperski (Universitat de Södertörn), Fernando Guirao (UPF), Hanna-Mari Husu (Universitat LUT, Finlàndia), Mar Rubio Varas (Universitat Pública de Navarra) i Stathis Arapostathis (National and Kapodistrian-Universitat d'Atenes).

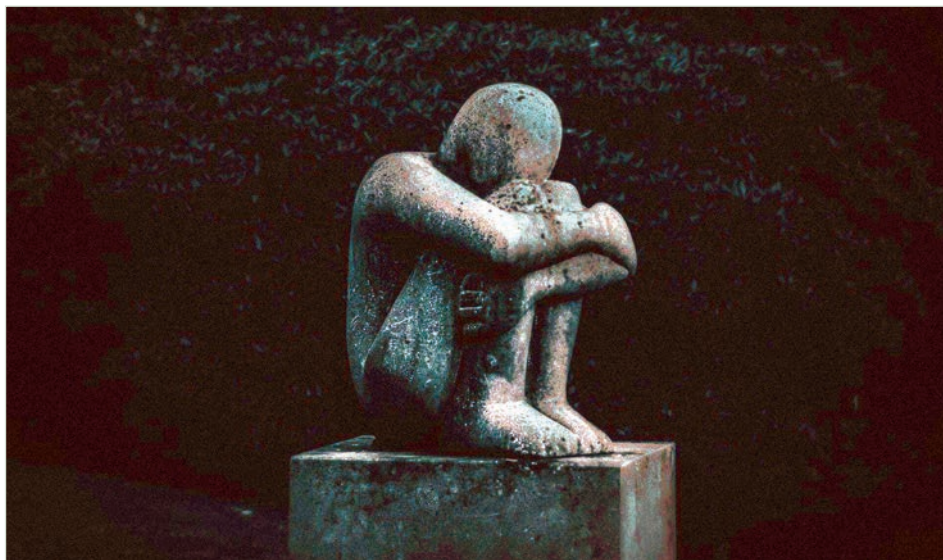
17/10/2024

SEMINARI INTERNACIONAL Gènere, Masculinitat i Emocions: Perspectiva Històrica i Comparada

El passat mes d'octubre va tenir lloc un seminari per analitzar, des d'una perspectiva històrica comparada, alguns aspectes del gènere, la masculinitat i les emocions. Organitzat per Linda G. Jones i el grup Intersections of Religions and Gender in Transcultural Contexts: Pre-modern Jewish, Christian, and Muslim Iberia and Mediterranean (RELGEN II), el seminari va comptar amb dues ponències. El Dr. Fernando Herranz (Observatorio de las Mas-

Ànònim, Juan Rodríguez Freyle.

The TEARS of Antidepressants, 2023.

culinidades, Universitat Miguel Hernández) va analitzar "El mito del hombre sin emociones. Breve recorrido a la historia de un corsé desde la modernidad". L'acadèmic es va endinsar en el complex tema de l'acerbament emocional que sovint s'atribueix a la figura masculina. El títol de la seva conferència proporciona una exploració meticulosa d'aquest àmbit, que sovint és relegat al marge dels debats acadèmics més amplis. A la segona conferència, la Dra. Linda G. Jones va explicar alguns aspectes clau a "La masculinización del duelo en la cultura islámica premoderna", mostrant les relacions entre la masculinitat i la percepció del dolor i les emocions en la cultura islàmica premoderna (del segle VII al XV). Aquesta anàlisi va proporcionar una nova perspectiva sobre com la masculinitat es viu i es manifesta en contextos específics del món islàmic.

31/10/2024

JORNADA INTERNACIONAL El carnero i la Societat Colonial de Nova Granada

Luis Castellví (Universitat de Manchester) i Joan-Pau Rubiés (ICREA-UPF), amb el grup Ethnographies, Cultural Encounters and Religious Missions (ECERM), van organitzar el 31 d'octubre una jornada dedicada a la conquesta i el descobriment del Nou Regne de Granada de Juan Rodríguez Freyle

(Bogotà, 1566-1642). L'obra, titulada *El carnero*, ofereix una finestra única per estudiar qüestions de raça, gènere, creences sobrenaturals, criollisme i corrupció en la societat colonial colombiana dels segles XVI i XVII. A partir de l'estudi d'aquesta obra, cinc acadèmics van aprofundir en importants vessants de les relacions entre gènere, raça i creences religioses.

Luis Castellví fixà l'atenció en la casuística dels fets narrats a *El carnero*, posant èmfasi en les fonts arxivístiques que ens permeten contrastar la informació. Alberto Villate-Iasaza (Universitat de Geòrgia) va analitzar la metodologia de treball que va dur a terme Rodríguez Freyle en la recopilació d'informació i estructuració del relat. Joan-Pau Rubiés (ICREA-UPF) s'endinsà en el món de les idolatries, les seduccions i altres pecats que apareixen reflectits a l'obra, tot mostrant el que hi ha de real i d'imaginari col·lectiu. Des d'una perspectiva més històrico-social, Àlex Coello (UPF) va explicar les visites pastorals que va fer entre 1619 i 1624 a Colòmbia l'arquebisbe Arias de Ugarte per tal d'objectivitzar els fets succeïts. Finalment, Hugo Hernan (Universitat de Los Andes) s'aproximà a la vida nocturna a les ciutats de Nova Granada al segle XVII, completant el dibuix que emmarca el context en què va ser escrit *El carnero*.

INSTITUT D'HISTÒRIA
JAUME VICENS I VIVES

"El pasado 22 de noviembre tuvo lugar el seminario More than a Feeling: Ritual Through Sensory Archaeology, organizado por las doctoras Margalida Coll y Ana Delgado. En él se reflexionó sobre el papel de los sentidos en la arqueología ritual."

JORNADES I SEMINARIS

22/11/2024

SEMINARI INTERNACIONAL More than a Feeling: Ritual Through Sensory Archaeology

El seminario More than a Feeling: Ritual Through Sensory Archaeology tuvo como objetivo explorar el papel de los sentidos en la arqueología ritual y escuchar a los expertos y expertas que lideran las investigaciones más avanzadas en arqueología sensorial. Para ello, ocho académicos de Europa y América se reunieron para profundizar en estos aspectos, que están cobrando cada vez una mayor relevancia dentro de la arqueología antigua. El seminario fue coordinado por Margalida Coll y Ana Delgado, con la colaboración del Grupo de Investigación de Arqueología Mediterránea: Conexiones, Materialidades y Escritura (GRACME).

Se inauguró con una sesión de Robin Skeates (Universidad de Durham) sobre las investigaciones de los rituales antiguos a través de la arqueología sensorial. Seguidamente, Liv Nilsson Stutz (Universidad de Linnaeus) profundizó en lo que es, lo que significa y lo que aporta esta metodología de trabajo para la disciplina arqueológica. Después de una pausa, Mireia López Bertrán (Universitat de València) explicó cómo podemos sentir emociones a través del menaje y los instrumentos de barro. Para ello analizó las figuras de terracota del este peninsular ibérico durante la Edad del Hierro. Tras estas tres sesiones

hubo un largo y enriquecedor debate entre los académicos y el público asistente, moderado por Meritxell Ferrer (UPF).

En la sesión de la tarde, Sonia Machause (Universidad de Valencia) mostró cómo la sensibilidad y el ritual se pueden percibir también a través del arte ornamental y figurativo de numerosas cuevas ibéricas de la Edad del Hierro. En este aspecto también profundizaron Federica Spagnoli y Giuliana Bonanno (Universidad La Sapienza de Roma), que analizaron el caso de los rituales practicados en la cueva-santuario de Astarté en Ras il-Wardija (Malta). Finalmente, Margalida Coll (UPF) fijó su atención en los "ritmos de la muerte", mostrando las experiencias sensoriales que transmiten las prácticas funerarias mallorquinas de los siglos VIII-II antes de nuestra era. La jornada finalizó con un enriquecedor debate, coordinado por Octavi Torres (Universitat de Barcelona).

05/02/2025

JORNADA III Jornada de l'Educació a Debat

El passat mes de febrer va tenir lloc la III jornada sobre educació, organitzada pel Grup de Recerca en Estats, Nacions i Sobirania (GRENS), amb la col·laboració de la Universitat Autònoma de Barcelona. La Jornada s'organitzà entorn a tres taules de debat. La primera va reflexionar sobre les preocupacions que tenen els historiadors acadèmics

respecte a l'educació. Pere Gifre (Universitat de Girona), Francisco Morente (Universitat Autònoma de Barcelona) i Josep Pich (UPF) van impartir tres conferències que serviren de fil conductor per al posterior debat. La segona taula estava dedicada als autors, i va comptar amb la presència d'alguns dels experts catalans de l'actualitat, com Damià Bordera (*Incompetències bàsiques*. Pòrtic, 2024), Xavier Massó (*El fin de la educació*. Akal, 2021) i Andreu Navarra (*Volver a aprender*. Plataforma, 2024), moderats per Myriam Gallego. Finalment, la jornada es tancà amb una taula dedicada al paper de les famílies i que va comptar amb les conferències de Dori Huertas i Marina Tutusaus (Plataforma de Famílies per l'Educació de Qualitat).

28/02/2025

SEMINARI III Seminari d'Història, Periodisme i Política (HPiP)

El Seminari d'Història, Periodisme i Política, enguany arribava a la tercera edició. Organitzat pel Grup de Investigació en Comunicació Política, Periodisme i Democràcia (POLCOM-GRP) i el Grup de Recerca en Estats, Nacions i Sobirania (GRENS), pretén oferir un espai de trobada acadèmica entre els investigadors de la història del periodisme i la política. Aquest any s'organitzà entorn a tres taules rodones. La primera va tractar sobre "Els historiadors i el periodisme" i va comptar amb les conferències de Gerard Llorens i Víctor López (UPF), moderats per Pol Dalmau (UPF). La segona va dur per títol "Veus de dones a la ràdio". Moderada per Susanna Tavera (Universitat de Barcelona), les professores Elvira Altés (Universitat Autònoma de Barcelona) i Sílvia Espinosa (Universitat de Girona) van aprofundir en el creixent protagonisme i lideratge femení a l'espai radiofònic català i espanyol en la segona meitat del segle xx. Finalment, una darrera taula va centrar la seva atenció en la figura del reconegut polític i periodista Amadeu Hurtado. Jaume Guillamet (UPF) va coordinar aquesta taula, en la qual Joan Safont (UPF) i Gil Toll (Universitat Autònoma de Barcelona) van descriure les diferents facetes professionals d'aquest rellevant polític català.

Cantoras, flautista y bailarinas en el fresco de la tumba de Nebamun del Antiguo Egipto (s. XIV a.n.e.).

JORNADES

13 I 14/12/2024 JORNADES INTERNACIONALS

HOMENATGE A JOSEP M. FRADERA I JOSEP M. DELGADO

Els dies 13 i 14 de desembre de 2024 van tenir lloc les jornades d'homenatge als professors Josep Maria Delgado Ribas i Josep Maria Fradera Barceló, catedràtics d'Història Econòmica i d'Història Contemporània, respectivament, del Departament d'Humanitats de la UPF. Unes jornades que es van desenvolupar a l'auditori de l'edifici Mercè Rodoreda i que van ser organitzades pel Grup de Recerca en Imperis, Metròpolis i Societats Extraeuropees (GRIMSE). El seu objectiu era retre un merescut homenatge als dos membres fundadors del nostre grup i destacar, a la vegada, la importància dels seus respectius treballs en la historiografia catalana, espanyola i internacional.

A banda dels assistents, i dels qui van seguir l'activitat per estríming, les jornades van comptar amb la participació activa de 26 col·legues, o deixebles, "dels dos Josep Maries", els quals no van dubtar a acceptar la invitació a participar feta pels organitzadors. Les seves respectives ponències es van distribuir en cinc taules o sessions. Dues d'aquestes taules van tenir per objecte analitzar el llegat historiogràfic del professor Delgado, mentre que dues més es van centrar en la producció historiogràfica del professor Fradera. La cinquena taula, i darrera, va servir per reunir alguns deixebles i també alguns col·legues del Departament d'Humanitats i de l'IHJV.

La primera de les taules dedicades a Josep Maria Delgado va portar per títol "Política imperial, comerç colonial i reformismes a l'Espanya del segle XVIII" i va comptar amb la participació d'Albert Carreras i d'Eloy Martín (tots dos de la UPF), a més de Ricardo Robledo (Universitat de Salamanca) i Carles Sudrià (Universitat de Barcelona). Tots quatre van reflexionar sobre una de les línies de recerca del professor Delgado, però també sobre la docència en camps en els quals ha excel·lit.

La segona taula es titulà "Noves aproximacions a la història de les Filipines" i va tenir per objecte analitzar i destacar l'extensa obra historiogràfica de Josep Maria Delgado sobre el passat de

Els professors Stephen Jacobson i Martín Rodrigo en la inauguració de les jornades.

l'arxipèlag filipí, tant a l'edat moderna com a la contemporània. Hi van participar qui fou el seu director de tesi, Carlos Martínez Shaw (UNED), així com també Luis Alonso Álvarez (Universitat de la Corunya), María Dolores Elizalde (CSIC) i Ruth de Llobet (NYU Shanghai).

La tercera de les taules (sota el títol "La nació imperial i les gènesis globals dels antiimperialismes") va servir per repassar les notables aportacions del Dr. Josep Maria Fradera a l'estudi dels imperis europeus d'ultramar, singularment en els segles XVIII i XIX, i molt especialment en el trànsit entre ambdues centúries. Hi van prendre part Txema Portillo (Universitat del País Basc), José A. Sánchez Roman (UNED), Mauricio Tenorio (Universitat de Chicago), a més de la Dra. Elizalde (CSIC).

El dissabte va començar amb la segona de les dues sessions dedicades a fer un repàs a l'aportació historiogràfica del professor Fradera, en aquest cas a les seves preocupacions per la "Pàtria i la nació: Catalunya, Espanya i el món". Hi van participar Àngel Duarte (Universitat de Còrdova), Jesús Millán (Universitat de València), Xosé Manoel Núñez Seixas (Universitat de Santiago de Compostel·la), Juan Pan-Montojo (Universitat Autònoma de Madrid) i Enric Ucelay Da Cal (UPF).

Per últim, la cinquena sessió va servir perquè alguns deixebles i col·legues dels dos homenatjats poguessin compartir les seves vivències amb ells. Hi van parlar Àlex Coello, Jordi Ibáñez, Guillermo Martínez i Ander Permanyer. Com no podia ser d'una altra manera, el tancament de les jornades va anar a càrrec dels professors Fradera i Delgado, els quals continuen afortunadament amb nosaltres, com a professors emèrits de la UPF, dirigint tesis i treballs de recerca, participant en tribunals avaluadors i formant part de grups de recerca adscrits al nostre Departament, com han fet sempre.

Martín Rodrigo, Albert Garcia i Stephen Jacobson

Participants en l'homenatge als professors Josep M. Fradera i Josep M. Delgado.

INSTITUT D'HISTÒRIA
JAUME VICENS I VIVES

8 Y 9 DE MAYO DE 2025

COLOQUIO INTERNACIONAL El Tratado de Viena (1725). ¿Un punto de inflexión diplomático?

El pasado mes de mayo tuvo lugar en la Casa de Velázquez de Madrid un coloquio internacional organizado por el proyecto del IHJV, “La Paz de Viena (1725): cambio en las alianzas internacionales, fin de la Guerra Civil en España” (PID2022-139592NB-100) y la Universidad de Burdeos, bajo la coordinación de la Dra. Betlem Castellà (UPF) y Guillaume Hanotin (Casa de Velázquez, Universidad Montaigne de Burdeos). Veinte académicos, procedentes de quince universidades europeas, debatieron sobre la relevancia que pudo tener el Tratado de Paz de Viena (1725).

Después de la Guerra de Sucesión española (1701-1714), el mapa de Europa fue redibujado en los congresos de Utrecht y de Rastadt. La España de Felipe V tuvo que recuperar su estabilidad tras perder sus posesiones europeas. Inglaterra trató de encauzar su situación política interna con el reconocimiento de la sucesión hannoveriana. En Francia, la regencia de Felipe de Orleans intentó renunciar a la hegemonía de Luis XIV en Europa; y el Imperio de Carlos VI logró contener momentáneamente al Imperio Otomano. El Tratado de Paz de Viena supuso el restablecimiento de las relaciones entre el Imperio y la España de Felipe V, poniendo fin al enfrentamiento desencadenado en 1701. El coloquio se organizó en torno a cuatro mesas, que centraron su atención en la vertiente diplomática, económica, política y civil del Tratado.

“Veinte académicos procedentes de quince universidades europeas debatieron el pasado mes de mayo sobre la relevancia del Tratado de Paz de Viena (1725).”

Para estudiar la vertiente diplomática, los profesores Joaquim Albareda (UPF), Lucien Bély (Universidad de la Sorbona), Núria Sallés (UNED), Olivier Guiral (Universidad de Montpellier) y Manuel Castellano (UPF) analizaron temas de gran relevancia: el papel de Ripperdá en las negociaciones; la reacción de la corte de París ante la Paz de Viena; la configuración de “La Alianza de Hannover”; los agentes españoles en las cortes europeas y la pervivencia de las reivindicaciones sobre Gibraltar y Menorca. La segunda vertiente focalizó su interés en los aspectos económicos. Betlem Castellà (UPF) explicó la actuación del consulado francés en Barcelona; Sylvain Lloret (Universidad de la Sorbona), la red consular francesa en España; Guillaume Hanotin (Université du Bordeaux), el lobby colonial francés; Frederik Dhondt (Universidad Libre de Bruselas), el debate jurídico en torno a la apertura del comercio americano a la Compañía de Ostende, y David Ferré (UPF), los preparativos militares en Cataluña antes y después de la Paz.

La tercera y cuarta vertientes fueron analizadas el segundo día. En cuanto a la representación política, Géraud Poumarède (Universidad de Burdeos) expuso el caso de la reacción de la República de Venecia, mientras que Miquel Fuertes (Istituto di Storia dell'Europa Mediterranea) analizó la actividad diplomática de Víctor Amadeo II de Saboya. Por su parte, Friedrich Edelmayer (Universidad de Viena) detalló la documentación en alemán relacionada con el partido español y alemán en la Corte de Viena, en una línea semejante a

la de Stefan Seitschek (Österreichisches Staatsarchiv), que mostró el contenido del diario del emperador Carlos VI. Daniel Aznar (Universidad de Barcelona) analizó las representaciones pictóricas de Felipe V y Carlos III. La última vertiente se refirió a las consecuencias civiles de la Paz. Virginia León Sanz (Universidad Complutense de Madrid) mostró cómo se aplicó la amnistía y el retorno de bienes confiscados. Bajo este marco conceptual, Agustí Alcobero (Universidad de Barcelona) puso de manifiesto las dificultades que existieron para aplicar dicha amnistía, y Eduard Martí-Fraga (Universidad Internacional de la Rioja) comparó las políticas de confiscación de bienes de Felipe V y Carlos III. Finalmente, Carmen Fernández y Antonio López (Universitat Jaume I) analizaron los casos del ducado de Frías, la nobleza exiliada femenina y sus redes ante el Tratado de Viena.

26 Y 27 DE JUNIO DE 2025

SIMPOSIO INTERNACIONAL Trabajo, coerción y violencia en el mundo colonial español en América, África y Asia (ss. XVIII-XX)

El pasado mes de junio, el grupo de investigación Más Allá de la Esclavitud (PID2023-149350NB-I00), dirigido por el profesor Martín Rodrigo, organizó un simposio internacional para analizar los diferentes modos de explotación humana y la violencia en el mundo colonial americano, africano y asiático entre los siglos XVIII y XX. El simposio también fue un homenaje a la trayectoria académica de la Dra. María del Carmen Barcia (Universidad de La Habana). Un total de 26 investigadores procedentes de 20 universidades europeas, americanas y asiáticas profundizaron en las diferentes formas que tuvo el abuso que las autoridades coloniales de los grandes imperios ejercieron sobre la población nativa y esclava. El simposio se organizó a través de seis bloques, divididos en dos partes: el primer día se puso un énfasis especial en las condiciones laborales tanto para esclavos como nativos bajo el Imperio Español y portugués, mientras que el segundo día se centró en la esclavitud y sus manifestaciones.

Los participantes en el coloquio sobre el Tratado de Paz de Viena (1725).

Asistentes al simposio internacional sobre trabajo, coerción y violencia.

Dentro de la primera parte, se analizó la esclavización de africanos en Cuba y Brasil. Moderados por Lizbeth Chaviano (Universidad de Sevilla), tres académicos aportaron datos sobre esta cuestión. Jorge Felipe-González (Universidad de Texas) dibujó las principales rutas de tráfico de esclavos hacia Cuba. Martín Rodrigo (UPF) centró su atención en la figura de José Antonio Suárez. Finalmente, Tamis Parron (Universidad Federal Fluminense) mostró los rasgos que tuvo el comercio nacional de esclavos en Brasil. El siguiente bloque estudió las migraciones coactivas, el trabajo forzado y las resistencias de los nativos. Oriol Regué (Universitat de Lleida) explicó por qué los blancos no podían ser trabajadores forzados en Cuba; mientras que Imilcy Balboa (Universitat Jaume I) profundizó en las diferentes formas de coacción y resistencia de los trabajadores asiáticos en esa isla. Mònica Ginés-Blasi (Universidad de Uppsala) mostró las consecuencias que tuvo la categorización racial en las migraciones coactivas del Imperio Español.

El tercer bloque se centró en las relaciones entre el mercado laboral y la violencia estatal. Bajo la coordinación de Manuel Barcia (Universidad de Bath), Michael Zeuske (Bonn Center for Dependence and Slavery Studies) contextualizó las formas de violencia corporal directa y se analizaron tres casos concretos: la esclavitud en Fernando Poo entre 1833 y 1870; la burocratización del mercado laboral en la Guinea española y la explotación laboral de la Compañía General de Tabacos de Filipinas. Estos temas fueron tratados minuciosamente por Paloma Miravet (Universitat Jaume I), Jordi Sant (Universitat de Barcelona), Enrique Martino (Universidad de Viena) y Guillermo Martínez (UPF).

El segundo día el foco fue la esclavitud, que se analizó a través de tres sesiones diferentes. La primera profundizó en el estudio de la violencia ejercida sobre los esclavos, independientemente de las relaciones laborales. Moderados por Leida Fernández (CSIC), José Luis

Belmonte (Universidad de Sevilla), mostró las relaciones entre esclavizadores y esclavizados en el reino de Nueva Granada. Por su parte, Isabel Bedoya (UPF) fijó su atención en la violencia emocional y psicológica sobre las esclavas de Puerto Rico. En esta misma línea Lizbeth Chaviano (Universidad de Sevilla) presentó un estudio sobre los suicidios de los esclavos de Cuba y Paraguay entre 1840 y 1866. La sesión finalizó con la ponencia de Marial Iglesias (Universidad de Harvard), que presentó evidencias sobre las formas de violencia que padeció José Martí durante su infancia. En la segunda sesión, se analizaron los sistemas de resistencia. Manuel Barcia (Universidad de Bath) explicó el caso de La Gran Rebelión africana de 1825 y Óscar de la Torre (Universidad del Norte de Carolina), el de las resistencias esclavistas en Matanzas entre 1837 y 1886. David Domínguez (Cátedra UNESCO de Esclavitudes), Jesús Sanjurjo (Universidad de Strathclyde) y Lloyd Belton (Universidad de Glasgow) expusieron el trato a los esclavos azucareros en Cuba así como la política de encarcelamientos.

La última sesión, moderada por Marial Iglesias (Universidad de Harvard) mostró el final del proceso de trabajo forzado-esclavitud-libertad en Cuba. Tres académicos de la Universidad de La Habana (Mercedes García, Christian Padrino y Olivia Hevia) mostraron las condiciones laborales de los esclavos en la industria azucarera y tabacalera así como las dificultades a las que se enfrentaron las mujeres libres de color en la isla. La jornada finalizó con una sesión magistral de la Dra. María del Carmen Barcia (Universidad de La Habana), que llevó por título “La Escalera, ¿complot, conspiración o rebelión? Los hechos y sus autores”.

PRESENTACIÓ DE LLIBRES

El Grup de Recerca en Estats, Nacions i Sobirania (GRENS) organitza anualment presentacions dels darrers llibres publicats d'història contemporània. L'objectiu és aproximar la comunitat acadèmica a les darreres recerques i debatre sobre les novetats que aporten cadascuna. Els llibres presentats el passat curs 2024-2025 van ser els següents:

15/10/2024. Miguel Garau. *Joan Coloma Chalmeta. Al servei de la premsa cooperativa.* Cosetania, 2024.

14/10/2024. Josep Vicenç Mestre. *Paraules de president.* Afers, 2024.

11/10/2024. Fermí Rubiralta; Fèlix Villagrasa; Frederic Porta. *Josep Dencàs i Puigdollers. El conseller maleït (1900-1966).* Base, 2024.

17/10/2024. Joan Estelrich. *Entre la vida y los libros.* Abadia de Montserrat, 1996.

4/12/2024. Montserrat Duch i Josep M. Pons (eds.). *Social alternatives in southern Europe and Latin America.* Routledge, 2024.

23/01/2025. Guillem Compte i Pau Bossacoma (comps.). *La autodeterminación de los pueblos: controversias en Europa y las Américas.* UNAM, 2024.

11/02/2025. David Martínez i Josep Pich. *Regionalismos y regeneracionismos enfrentados: entre la energía unificadora y el impulso centrífugo (1875-1914).* Universidad de Zaragoza, 2025.

13/02/2025. Soledad Bengoechea. *Barcelona 1919. La huelga patronal que alumbró la dictadura de Primo de Rivera.* Libélula, 2024.

26/02/2025. Gerd-Rainer Horn (ed.). “Cartes de Barcelona. Una americana a la Revolució i la Guerra Civil”. *Avenç*, 2025.

INSTITUT D'HISTÒRIA
JAUME VICENS I VIVES

NOTÍCIES I BREUS

20/10/2024-13/12/2024
Exposició "Arquéosexisme"

Entre els mesos d'octubre i desembre de 2024 va tenir lloc l'exposició "Arquéosexisme", organitzada pel grup GRASEG, amb la coordinació de la Dra. Meritxell Ferrer (UPF) i la col·laboració de l'IHJV. L'exposició combinava textos (traduïts al català) i il·lustracions de diferents artistes per mostrar testimonis reals d'arqueòlogues que exposen la seva experiència i perspectiva al voltant del problema del sexisme en arqueologia, molt especialment en l'àmbit del treball de camp.

3/12/2024

Noves descobertes al turó de la Vilanera

Sota la coordinació d'Ana Delgado, cap del grup de recerca GRACME de l'IHJV, juntament amb investigadors de la Universitat de Barcelona i Trier, han descobert tres nous edificis ibèrics al turó de la Vilanera, de l'Escala. Segons la Dra. Delgado: "Aquestes troballes ofereixen una oportunitat única per explorar com els grups que habitaven aquest assentament iber interactuaven amb el port grec d'Empúries".

Treballs d'arqueòlegs al turó de la Vilanera.

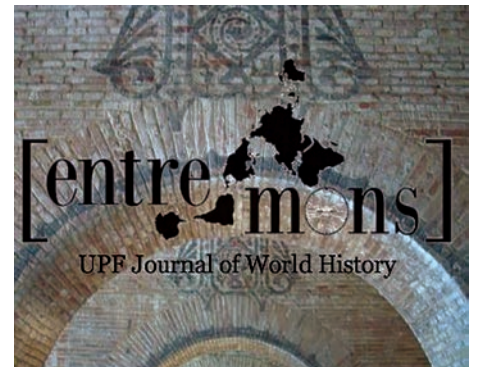
2/04/2025

Conferència: "Els reptes d'Europa a l'era de les turbulències"

El passat mes d'abril, el professor Fernando Guirao, catedràtic Jean Monnet d'Història de la UPF, va impartir una conferència en la qual oferí una anàlisi sobre els desafiaments que afronta Europa en l'actual context de canvi i incertesa per la guerra d'Ucraïna i el conflicte palestí.

Nova publicació de la revista *Entremons*

La revista *Entremons* ha publicat el número 15, corresponent a l'any 2024. Hi ha articles d'Abubacar Fofana sobre el tràfic d'esclaus al sud-est africà; de Frederic J. Porta sobre l'independentisme serbi, i de Diana Ortas sobre les criades espanyoles als viatges a Nueva España (1580-1699).

LLIBRES

- Josep Fontana. *La República*. Càtedra Fontana UPF, 2025.
- Josep Pich Mitjana, Martín Rodrigo Alharilla i Ramon Arnabat Mata (eds.). *Història, memòria i patrimoni. Entre Clio i Mnemòsine*. Icaria-Càtedra Josep Fontana, 2024.
- Josep Pich, Alfonso Bermúdez i Gerard Llorens (eds.). *La Dictadura de Primo de Rivera. La primera dictadura espanyola del segle XX*. Icaria-Càtedra Josep Fontana, 2024.
- Konrad A. Antczak (redactor). *Arqueología histórica venezolana*. Sidestone Press Academics, 2024.
- David Martínez Fiol i Josep Pich Mitjana. *Regionalismos y regeneracionismos enfrentados: entre la energía unificadora y el impulso centrífugo (1875-1914)*. Prensas de la Universidad de Zaragoza, 2025.

TESIS DOCTORALS DEFENSADES (2024-2025)

Linlin Dong, *Study of the Chinese collection at the Victor Balaguer Library Museum*. Direcció: Manel Ollé (3/12/2024)

Jordi Sánchez Callado, *La Vanguardia y la II República española (1931-1936). De defender la Monarquía a proteger la República*. Direcció: Josep Pich. (19/12/2024)

Carmen Álvarez Granell, *Escudriñando las materialidades de Tāno Lāguas yan Gāni entre el 1500 AEC y el 1898 EC: el aprendizaje transgeneracional como dinámica histórica de re-existencia comunitaria*. Direcció: Sandra Monton i Anne Perez (28/02/2025)

Mónica Sala Esquiús, *Catalunya a finals del s. XVIII a partir de les respostes als qüestionaris de Francisco de Zamora*. Direcció: Joaquim Albareda i Betlem Castellà (05/03/2025)

Yuan Li, *Changes in Sino-British trade before the First Opium War: based on supercargoes*. Direcció: Manel Ollé (13/03/2025)

Carla Andrés Bauzá, *Mujeres africanas y afrodescendientes en la Guerra de los Diez Años en Cuba, 1868-1878: esclavitud, género e insurgencia*. Direcció: Martín Rodrigo i Albert Garcia (21/03/2025)

Matilde Carbajo Usano, *Healways in the Mariana Islands: medicine, colonialism, and spirituality during the Spanish colonial rule*. Direcció: Sandra Monton (25/04/2025)

Jymt Forero Hidalgo, *Emergencia y consolidación de regímenes autoritarios de derecha: un estudio comparado entre Perú y Colombia (1990-2010)*. Direcció: Alexandre Coello (6/07/2025)

Olivert Curt Laband, *Building the fortress of virtue: hegemonic masculinity and the socialisation of virtue in the college of San Ildefonso 1573-1640*. Direcció: Alexandre Coello (6/07/2025)

Carla Andrés durant una conferència sobre la recerca de la seva tesi a la Universitat de Warwick.

XXXIII SEMINARI JOSEP FONTANA PER A PROFESSORS D'IES

L'objectiu d'aquest seminari, adreçat al professorat d'ensenyament secundari i organitzat cada curs per l'Institut d'Història Jaume Vicens Vives i el Grup de Recerca de Didàctica de la Història, la Geografia i altres Ciències Socials (DIHIGECS), de la Universitat de Barcelona, és oferir una visió rigorosa i actualitzada sobre temes d'història i sobre problemàtiques mundials actuals i la seva didàctica. Les sessions, a càrrec de reconeguts especialistes en cadascuna de les matèries que s'hi tracten, consten d'una part teòrica i d'un debat posterior.

25 d'octubre de 2025: "L'extrema dreta i la nova dreta radical europea: un fenomen en auge", **Daniel Roig** (UB)

15 de novembre de 2025: "Dones i memòria", **Judith Barcacid** (Institut Dolors Mallafré)

14 de desembre de 2025: "El franquisme", **Julián Casanova** (Universitat de Saragossa)

17 de gener de 2026: "El futur d'Europa en un món multipolar", **Fernando Guirao** (Càtedra Jean Monnet-UPF)

21 de febrer de 2026: "Moviments migratoris globals i demografia al segle XXI", **Arlinda Garcia** (UAB)

21 de març de 2026: "Corsaris i pirates (segles XVII-XVIII)", **Vera Moya** (Universitat de Navarra)

18 d'abril de 2026: "El patrimoni immaterial a Catalunya", **Xavier Roigé** (UB)

17 de maig de 2026: sortida al Museu del Barroc (Manresa)

Podeu trobar més informació sobre el Seminari a <http://eventum.upf.edu/go/seminariies>

"Los historiadores y los intelectuales en general hemos de jugar un papel muy importante en la sociedad y en la cultura. Un papel crítico que permita a la gente joven expresar abiertamente y sin limitación su percepción de lo que pasa en el mundo y lo que pasa en nuestra casa."

HOMENATGE A JOSEP MARIA SALRACH MARÈS

El 29 d'abril de 2025 va morir el professor Josep Maria Salrach Marès, un dels millors medievalistes catalans. El buit que deixa a l'IHJVV serà difícil d'omplir. Nombroses personalitats acadèmiques han lloat la rellevància de la seva figura. Des del BUTLLETÍ de l'IHJVV ens unim a ells. Publiquem quatre textos que pretenen il·lustrar la seva petjada en el món universitari: una breu biografia, una selecció de reflexions seves publicades al BUTLLETÍ; el testimoni de la seva darrera deixeblla, Emi Turull, i un recull de les principals obres i publicacions.

UN ESBÓS DE JOSEP MARIA SALRACH

Josep Maria Salrach va néixer a Llinars del Vallès al 1945. Es va llicenciar en Filosofia i Lletres per la Universitat de Barcelona (1968), on també es va doctorar (1974) i va ser professor des de 1970. Al 1993 començà a exercir la seva tasca docent i investigadora com a catedràtic a la Universitat Pompeu Fabra i a l'IUHJVV. Entre 2007 i 2017 va ser professor emèrit de la mateixa universitat. Al 2018, és nomenat membre numerari de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans. Al llarg de la seva trajectòria va ser professor a l'Instituto Internazionale di Storia Economica "Francesco Datini", de Prato (Itàlia); a l'École des Hautes Études en Sciences Sociales, i a la Universitat de París VII. Ha estat un dels especialistes més rellevants sobre història social i del poder a Catalunya durant l'alta edat mitjana. La seva obra és immensa, amb una trentena de llibres i més d'un centenar d'articles i capítols de llibre. D'entre tots podem destacar *El procés de formació nacional de Catalunya* (1978); *Història medieval de Catalunya* (1998), escrita amb Mercè Aventín; *Catalunya a la fi del primer mil·lenni* (2000), i *La fam al món. Passat i present* (2009).

La seva tasca com a docent i investigador ha estat àmpliament lloada. Joaquim Albareda va afirmar recentment que "era el model perfecte de professor universitari, amb una recerca capdavantera en el seu àmbit, ben connectat amb historiadors europeus, i amb una passió i dedicació modèliques a la docència". Antoni Furió destacava que a tota la seva obra "es conjuga el rigor acadèmic i l'actualització històrica amb una prosa clara i intel·ligent". Apreciat i valorat per persones d'àmbits i pensaments ben diferents, poques setmanes abans de morir continuava pensant que "No he fet en la vida més que complir, fer els deures", i que amb la seva tasca pretenia aportar un "petit gra de sorra en la lluita per un demà millor".

JOSEP M. SALRACH I EL BUTLLETÍ DE L'IHJVV

En els darrers 24 anys el BUTLLETÍ ha pogut fer dues entrevistes al Dr. Josep M. Salrach, en les quals reflexionava sobre la responsabilitat de l'historiador respecte a la societat. Recollim seguidament alguns dels fragments que il·lustren el seu pensament en dues qüestions fonamentals: la tasca de l'historiador i el docent universitari.

LA TASCA DE L'HISTORIADOR

"Jo sempre he pensat la professió, d'historiador en el meu cas, com un instrument potencialment útil per servir a la societat. És amb aquesta voluntat de servir que em vaig especialitzar en la història dels orígens de Catalunya." BUTLLETÍ, n. 14 (2014).

"Crec que els medievalistes de la meua generació hem treballat molt, i podem estar raonablement satisfets dels resultats [...]. Per fer-ho, hem tingut bons mestres [...] i espero que hàgim estat també bons mestres per a la generació que pren el relleu" BUTLLETÍ, n. 14 (2014)

[Sobre el llibre *La fam en el món*]:

"El tema social, la desigualtat, l'explotació i la pobresa, sempre m'havien preocupat com a ciutadà, i volia que tinguessin una major presència en les meves anàlisis històriques. [...] Com podia satisfer aquell vell desig de posar la història al servei de la societat i, doncs, d'una causa que ho mereixés?" BUTLLETÍ, n. 14 (2014)

"Admetent que l'historiador no té solucions màgiques, li resta això no obstant una feina molt important de divulgació, conscienciació i de denúncia de la situació" BUTLLETÍ, n. 14 (2014)

"Los historiadores y los intelectuales en general hemos de jugar un papel muy importante en la sociedad y en la cultura. Un papel crítico que permita a la gente joven expresar abiertamente y sin limitación su percepción de lo que pasa en el mundo y en nuestra casa" BUTLLETÍ, n. 18 (2018)

“Me entristece que la gente de nuestra profesión no tengamos la valentía de hablar entre nosotros abiertamente, sin miedo. Es preocupante y desanimante que no seamos capaces de establecer un diálogo, crítico y constructivo” BUTLLETÍ, n. 18 (2018)

SOBRE EL DOCENT UNIVERSITARI

“[ha de tenir] voluntat continuada d’aprendre fins a fer de l’ensenyament mateix un mètode constant d’aprenentatge” BUTLLETÍ, n. 14 (2014)

“El seminari ha de ser interactiu, participatiu i obert a la crítica intel·ligent, no estrident, i de doble direcció (entre professor i estudiant). El professor ha de ser receptiu a les observacions crítiques que els estudiants puguin formular a les seves paraules, receptiu en el sentit d’entrar positivament en el debat d’idees i intercanvi d’informacions” BUTLLETÍ, n. 14 (2014)

“Un professor ha de tenir la porta del seu despatx oberta sempre als estudiants; ha de fer que a les classes els estudiants participin, i facin preguntes, i ha de tenir un esperit constant de superació. En resum, el que ha de motivar a un professor és l’afany de millorar per servir” BUTLLETÍ, n. 14 (2014)

“El profesor que tiene vocación para enseñar sabe que el buen o mal resultado de las clases no solo depende de él, sino también de sus alumnos. Diría incluso que, en gran medida, depende de los alumnos. Si el profesor

se siente acogido y escuchado por los alumnos procura mejorar cada día. Tengo mucho que agradecer a mis alumnos” BUTLLETÍ, n. 18 (2018)

“Hay una discordancia entre lo que es la competitividad y la competencia. Una persona puede ser muy competente pero no competitiva, en el sentido de luchadora, de estar continuamente pendiente de lo que hace el otro para ascender o adelantar. Mi impresión es que el sistema universitario, como está montado, fomenta más la competitividad que la competencia” BUTLLETÍ, n. 18 (2018)

“Cuando la carrera académica de un profesor universitario depende sobre todo de la publicación de artículos de investigación en ciertas revistas, es probable que acabe abandonando [...] actividades necesarias para una docencia de Calidad” BUTLLETÍ, n. 18 (2018).

“Para ser un buen docente se ha de poseer la capacidad de sintetizar muchos elementos, y no es sencillo: requiere tiempo. Un tiempo que no es fácil combinar con las exigencias investigadoras de los sistemas de evaluación del profesorado. Tiene que haber un equilibrio entre investigación y docencia, sin olvidar que quizá la docencia debería tener algo más de peso en este binomio. Si no se hace así, posiblemente, no estamos ayudando a alumnos a desarrollar el espíritu crítico” BUTLLETÍ, n. 18 (2018)

Asistents a l’acte d’Homenatge a Josep Maria Salrach al IEC.

INSTITUT D'HISTÒRIA
JAUME VICENS I VIVES

Emi Turull: "L'aproximació rigorosa i alhora acurada que feia Josep Maria Salrach a la història social em va obrir els ulls no tant sols a la matèria, sinó que també va fer que m'adonés del compromís amb el rigor que ell tenia com a historiador, sense negligir una mirada profundament humana."

HOMENATGE A JOSEP MARIA SALRACH MARÈS

A LA MEMÒRIA DE JOSEP M. SALRACH MARÈS

Vaig conèixer el Dr. Josep Maria Salrach Marès l'any 2017, com a professor de l'assignatura La Fam al Món, del màster en Història del Món de la UPF. L'aproximació rigorosa i alhora acurada a un tema tan sensible de la història social em va obrir els ulls no tan sols a la matèria, sinó també va fer que m'adonés del compromís amb el rigor, que ell tenia com a historiador, sense negligir una mirada profundament humana.

D'aquí que l'any 2018 li proposés dirigir la meua tesi, "L'Església catòlica i l'esclavitud. Esclaves als monestirs femenins de Barcelona a la baixa edat mitjana (1326-1495)", que pretenia tractar material sensible. La resposta positiva va ser immediata i, per a mi, un veritable regal donada la seva rellevància acadèmica; sabia que comptar amb la mirada humanística que li coneixia enriquiria el projecte. Aquesta és la darrera tesi que el Dr. Salrach va dirigir, encara que compartida amb la Dra. Núria Jornet de la Universitat de Barcelona.

La implicació personal de Josep Maria Salrach amb la tesi va ser completa. Va reconèixer en la matèria una qüestió complexa i va ser conscient del repte que m'havia plantejat. Compartir al llarg de cinc anys reflexions sobre l'evolució de la institució de l'esclavitud, la paradoxa del missatge evangèlic confrontat a la doctrina canònica de l'Església catòlica al llarg dels segles, l'experiència amarga de tantes dones esclaves o el posicionament de les religioses que les posseïen, ens va conduir a llargues converses, i a vegades també a alguna divergència, que Josep Maria Salrach tractava des d'un guiatge exquisit i generós.

Ell va ser conscient dels aspectes més compromesos de la tesi i he de dir que el seu mestratge va consistir a anar a fons amb rigor. Per això, el diàleg, l'escolta activa, la seva atenció als detalls i la visió de contrast regalant coneixement, configuren el meu testimoni sobre la seva implicació com a director: sàvia, sincera i fecunda. Ho demostra amb escreix el fet que al novembre de 2023 —en què ell sortia d'una cirurgia de grans dificultats, i jo estava tancant les conclusions per a la tesi—, ell insistís que li fes arribar la meua proposta. Però no és tot, i ho recordo amb emoció. El dia 7 de febrer de 2024, quan tornava a estar ingressat, i sense saber si podria assistir de manera presencial a la lectura de la tesi, que havia de tenir lloc el 12 de març, em va demanar que l'anés a veure perquè volia conèixer el meu plantejament per a la defensa. Érem en una de les sales de visites de l'Hospital de Sant Pau i allà, encara el veig amb l'atenció concentrada en l'anàlisi d'un text acadèmic, tan allunyat del seu crític moment vital i regalant coratge.

Un dels trets que més he admirat d'en Josep Maria Salrach ha estat la capacitat recurrent per fer que en la seva lectura i la interpretació dels fets i dels textos, sense deixar de banda el rigor, hi traspués la recerca de la bondat i la compassió. Aquesta qualitat es va fer ben patent en la seva intervenció del 15 de gener de 2025 amb motiu de la presentació al Parlament de Catalunya del segon volum de *Justícia i resolució de conflictes a Catalunya*. En els ensenyaments que es desprenen d'aquells documents de la Catalunya carolíngia i comtal —sense tirar les campanes al vol, deia ell— hi va veure formes de negociació per al Pacte, basades en la benevolència i la misericòrdia.

He estat privilegiada; en els darrers mesos vaig poder comprovar com d'habitual i comuna era la meua experiència amb el mestre, perquè de manera repetida els elogis dels seus deixebles, que al llarg dels anys havien gaudit del seu mestratge, han estat molts i diversos. Tots ells avui historiadors i historiadores de referència. En l'acte de reconeixement amb què se li va voler manifestar públicament l'estimació personal i el reconeixement científic, el 30 de gener de 2025, a l'Institut d'Estudis Catalans, les diverses intervencions estaven impregnades d'agraïment i admiració. De nou, la seva resposta va fer patent la dolcesa i la humilitat que el caracteritzaven.

En Josep Maria Salrach Marès és un referent per a la ciència històrica, com a medievalista català, compromès amb la seva vocació i profundament coneedor i divulgador de la història medieval de la Corona d'Aragó i de la nació catalana. Per a la Universitat Pompeu Fabra, com a catedràtic emèrit que en va ser, és una insígnia que l'honora.

Emi Turull i Pibernat

Emi Turull el dia de la defensa de la seva tesi doctoral.

TEMA CENTRAL

PRINCIPALS MONOGRAFIES DE JOSEP MARIA SALRACH

El procés de formació nacional de Catalunya: segles VIII-IX. Edicions 62, 1978.

La formación del campesinado en el oriente antiguo y medieval. Síntesis, 1997.

Entre Roma i el Renaixement: història i textos de l'occident medieval. Eumo, 2002.

Catalunya a la fi del primer mil·lenni. Pagès, 2004.

La formació dels Països Catalans. UOC, 2006.

El hambre en el mundo: pasado y presente. PUV, 2012.

Justícia i poder a Catalunya abans de l'any mil. Eumo, 2013.

Naixement de la Nació Catalana: orígens i expansió, segles IX-XIV. Enciclopèdia Catalana, 2017.

OBRES AMB COL·LABORACIÓ

Amb Eulalia Duran i Albert Balcells, *Història dels Països Catalans: dels orígens a 1714.* Edhasa, 1980.

Amb Mercè Aventín, *Història medieval de Catalunya.* Proa, 1998.

Amb Santiago Sobrequés, *Catalunya al segle XV.* Base, 2011.

Amb Armand de Fluvià, *Els primitius comtats i vescomtats de Catalunya.* Enciclopèdia Catalana, 1989.

Amb Guy Bois, *La revolución del año mil: Lournand, aldea del Mâconnais, de la antigüedad al feudalismo.* Crítica, 2015.

Amb Tomàs de Montagut, *Justícia i resolució de conflictes a la Catalunya medieval (segle XII).* Parlament de Catalunya, 2024.

TESIS DOCTORALS DIRIGIDES

1999 Víctor Farías, “Poblamiento y sociedad en el noreste catalán. Siglos XI-XII”.

2000 Jaume Vilaginés, “La implantació del feudalisme a la societat del Vallès Oriental: ss. X-XII”.

2001 Pere Benito, “Senyoria de la terra i tinença pagesa: estudi sobre les relacions agràries al comtat de Barcelona de la fi dels sistemes d’exploració dominical als orígens de l’emfiteusi (segles XI-XIII)”.

2004 Alessandro Soddu, “Feudalesimo e potere signorile in Sardegna nei secoli XI / XIV. La signoria territoriale dei malaspina”.

2005 Luis Monjas Manso, “La Reforma eclesiàstica i religiosa de les diòcesis de la Tarraconense al llarg de la baixa edat mitjana”.

2011 Vicenç Baydal, “Els fonaments del pactisme valencià. Sistemes fiscals, relacions de poder i identitat col·lectiva al regne de València (c. 1250-c. 1365)”.

2012 Lucía Conte, “‘Per sopllir la fragilitat e dolència de la carn’. Sexe i misogínia a la diòcesi de Barcelona (s. XIV-XV)”.

2017 Manuel Ouviaña “García Josué de Castro (1908-1973). Biografía intelectual, científica y política de un luchador contra el hambre”.

2019 María Cecilia Llorens, “Las misiones pedagógicas de la II República (1931-1936). Modernidad, ruralidad y vanguardia en la España contemporánea”.

2024 Emi Turull, “L’Església catòlica i l’esclavitud. Esclaves als monestirs femenins de Barcelona a la baixa edat mitjana (1326-1495)”.

Víctor Farías

Lucía Conte

Cecilia Llorens

Pere Benito

INSTITUT D'HISTÒRIA
JAUME VICENS I VIVES

"Los que tuvimos la suerte de conocerlo, en mi caso como alumno desde 1971, recordaremos, tanto o más que los méritos académicos, la imagen del hombre tranquilo, que pasa sin hacer ruido, pero que sabe hacerse respetar y nunca acomodaticio. Y siempre muy independiente, en las antípodas del servilismo que tanto ha hecho medrar a los mediocres."

HOMENATGE A JAUME TORRAS ELIAS

El passat 18 de juliol de 2024 va morir el professor Jaume Torras Elias, que va ser director de l'IUHJVV i professor. A les línies següents, oferim dos articles que rememoren la seva figura des de la vessant acadèmica i docent. Després, recollim una selecció de reflexions seves publicades a les "editorials" del BUTLLETÍ i en una entrevista que li vam fer, així com les seves publicacions principals i les tesis que va dirigir.

EL FORN ELIAS

El Forn Elias a l'Eix Clot, "artesans des de 1917", nos recuerda hoy los orígenes familiares de Jaume Torras Elias, profesor que analizó, entre sus primeros temas, la coherencia ideológica de campesinos o artesanos enfrentados a la lógica del liberalismo. Otros puntos de interés fueron la renta feudal en Cataluña, la creación de las redes comerciales por parte de los 'fabricantes' catalanes o los orígenes agrícolas de la industria. El lector puede consultar en el boletín digital del IHJVV nº 13 (julio de 2013) la entrevista en la que desgrana sus opiniones sobre la necesidad de unir docencia e investigación, la utilidad de la historia para afrontar el análisis del presente o la conveniencia de que haya profesores que en algún momento escojan profesionalizarse como gestores. El profesor Torras fue vicerrector de la Universidad Pompeu Fabra entre 1994 y 2001 y director del IUHJVV entre 2001 y 2007.

Los que tuvimos la suerte de conocerlo, en mi caso como alumno desde 1971, recordaremos, tanto o más que los méritos académicos, la imagen del hombre tranquilo, que pasa sin hacer ruido, pero que sabe hacerse respetar y nunca acomodaticio. Y siempre muy independiente, en las antípodas del servilismo que tanto ha hecho medrar a los mediocres. Quizá no sea muy conocido el retrato del estudiante Torras cuando cursaba el segundo curso de Filosofía y Letras hacia 1962: "Era un noi educat, adust, discret, que no alçava gaire la veu, si no era necessari, que somreia amb sornegueria i que,

tant com era pacient, però no ben bé indulgent, amb els idiotes que no presumien d'altra cosa, era implacable, demolidor davant la prepotència en general i davant la prepotència analfabeta en particular" (Josep Maria Benet i Jornet, *Material d'enderroc*. Barcelona, Ed. 62, 2009).

El Dr. Jaume Torras a l'IUHJVV amb el conseller Joaquim Nadal i els professors Josep Fontana, Josep M. Moreso (rector de la UPF) i Joaquim Albareda (2005).

Jaume Torras Elias se licenció en Historia por la Universidad de Barcelona (1966) y cursó estudios de tercer ciclo en el Institut d'Histoire Économique et Sociale de la Universidad de París-Sorbona (1966-1968). La trayectoria internacional se consolidó posteriormente con diversas estancias en universidades de Europa y Estados Unidos. No menos importante fue su etapa de traductor de la ONU en Ginebra y Nueva York. Profesor de la Universidad de Valencia (1968-1970), Universidad Autónoma de Barcelona (1970-1980), Universidad de Zaragoza (1980-1982). De nuevo en la UAB (1982-1992) y en la UPF (1992-2024), en la que finalizó como catedrático emérito.

Si Jaume es reconocido como un excelente profesor no caeremos en el panegírico si resaltamos la excelencia de la investigación. Minuciosidad sin caer en la erudición. Torras fue un maestro en utilizar la caja de herramientas precisas para no confundir los problemas derivados de cambios socioeconómicos de los que eran "problemas de la profesión". Por eso puede figurar en una antología de P. Sánchez León y J. Izquierdo (comps.) *Clásicos de historia social de España* (Valencia, 2000) con un fragmento de su *Liberalismo y rebeldía campesina* (1976), que sigue iluminado hoy el sentido de los movimientos campesinos "contrarrevolucionarios" no solo durante el siglo XIX. Torras continúa siendo un referente para estudiar la sociedad y economía rural, las pautas de consumo y formas de comercialización de bienes manufacturados, y la organización del trabajo industrial antes de la fábrica moderna. Muestras de su liber-

tad intelectual serían algunas críticas al "gran relato" de la "revolución industrial" de Jan de Vries o la más severa a Robert Brenner por pretender explicar el éxito de la Cataluña moderna siguiendo el modelo inglés de la gran explotación.

Ricardo Robledo

TEMA CENTRAL

HUMÀ, EXIGENT, HUMIL: UN MESTRE

Així és com el recordo. No va ser el meu mestre, no em va dirigir la tesi ni em va corregir o avaluar cap recerca. Però la seva empremta ha marcat i marca el meu camí acadèmic. Soc una d'aquelles persones que vam tenir la sort de conèixer i aprendre de les classes i de l'amistat d'en Jaume. Fer una semblança d'en Jaume Torras com a docent no és possible. Com ens va ensenyar, no podem empresonar amb paraules una realitat àmplia i complexa. Els detalls, els matisos s'escapoleixen. Potser, i només "potser", tres paraules poden fer mínimament justícia al record que molts tenim d'ell: humà, exigent, humil.

Humà. Quan aquell o aquella estudiant coneix la trajectòria vital i professional d'en Jaume, tantes vegades explicada, s'adona d'on venia la màgia del to serè, pausat i profund de les seves classes. Darrere d'una timidesa natural, en Jaume era una persona humana, propera, empàtica. Ho era per haver viscut una vida llarga, plena de viatges i experiències amb persones diferents, en posicions i de professions diferents. Havia conegut tanta gent, havia viscut tan a prop del patiment, que la seva docència era vida. Era conscient de la transcendència de la seva tasca.

Exigent. Sens dubte aquesta paraula és de les que més el defineix. Exigent, rigorós. Amb els altres i amb si mateix. Va escriure poc, però brillant. Recordo una conversa fent un cafè poc després d'haver publicat un dels seus principals llibres: *Fabricants sense fàbrica*: "El pitjor", em confessava, "ve ara. Quan prens consciència de totes les imprecisions i mancances

del llibre". Potser, per la seva humanitat, a l'hora d'assumir responsabilitats acadèmiques en servei de la Universitat, no va publicar més. Això, vist amb perspectiva, conscients com som de quant li agradava la recerca, encara l'honora més. Exigent amb els alumnes. Ell no sap quant vam aprendre d'aquells textos llargs i complexos d'història econòmica que havíem de llegir i criticar..., en tres paràgrafs. I que enriquidors van ser per als debats posteriors. En Jaume et portava lluny, et feia preguntes incòmodes, t'aproximava al passat des de perspectives i enfocaments valents.

Humil. Aquest adjectiu resulta sorprenent en un món on és tan fàcil oblidar d'on venim i assumir les deficiències de la nostra feina. En Jaume no cridava l'atenció. No el veies parlar de les limitacions físiques que va patir els darrers anys. La seva conversa, ja fos amb un catedràtic o un estudiant de 18 anys, era franca, propera, honesta. Escoltava i aconsellava sense imposar. Suggeria camins, però no fixava rutes. Cadascú, amb llibertat i criteri, prenia la decisió que considerava adient. Potser per això va ser tan respectat i valorat per col·legues, alumnes i mestres d'origens i pensaments ben diversos.

En Jaume va ser un mestre sense mestratge. Va dirigir poques tesis doctorals. Però el seu pensament i el seu exemple han influït i influeixen en l'activitat docent i investigadora de tota una generació d'historiadors. Gràcies, Jaume.

Eduard Martí-Fraga

El Dr. Jaume Torras en la defensa de la tesi doctoral de Carolina Rua (2009).

El Dr. Jaume Torras durant una conferència a l'Aula Magna de la UPF.

INSTITUT D'HISTÒRIA
JAUME VICENS I VIVES

Jaume Torras: "És imprescindible que les futures generacions d'historiadors siguin sensibles tant a la diversitat contemporània com a les arrels històriques de les tradicions plurals de l'aldea global. Es tracta de combatre la intolerància mitjançant l'estudi de la humanitat com a casa comuna de l'espècie humana."

HOMENATGE A JAUME TORRAS ELIAS

JAUME TORRAS ELIAS I EL BUTLLETÍ La tasca de l'historiador

"És imprescindible que les futures generacions d'historiadors siguin sensibles tant a la diversitat contemporània com a les arrels històriques de les tradicions plurals de l'aldea global. Es tracta de combatre la intolerància mitjançant l'estudi de la humanitat com a casa comuna de l'espècie humana"
BUTLLETÍ, n. 6 (2006)

"L'Institut ha de formar investigadors, impulsar la recerca històrica i donar a conèixer els resultats"
BUTLLETÍ, n. 7 (2007)

"La bona recerca en història es fa en el marc d'un programa de doctorat, entorn d'una taula de seminari a la qual s'asseuen doctors i doctorands, en el sentit de la reforma universitària humboldtiana" BUTLLETÍ, n. 13 (2013)

Sobre el docent universitari.

"Per a mi, en el cas dels historiadors, és imprescindible la unió de la recerca i la docència perquè és la millor manera d'anar ajustant el rumb de la pròpia recerca"
BUTLLETÍ, n. 13 (2013)

[sobre la història econòmica] "És una disciplina, en el sentit més precís d'exercici, que faculta per interpretar millor el present. La consciència de la profunditat històrica i la complexitat dels fets i dels processos de canvi ha de cultivar-se, i això sembla que no és prou present en la formació dels economistes" BUTLLETÍ, n. 13 (2013)

Principals monografies de Jaume Torras Elias

Canvis i conflictes en el món rural català, segles XVIII-XIX: onze estudis d'història econòmica i social, Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines, 2021.

La industria antes de la fábrica. Ediciones Universidad de Salamanca, 2019.

Fabricantes sin fábrica: en el camino de la industrialización: los Torelló, 1691-1794, Crítica, 2018.

Tres estudios de historia económica de Aragón. Universidad de Zaragoza, 1982.

Liberalismo y rebeldía campesina, 1820-1823, Ariel, 1976.

Tesis dirigides

José Luis De Haro Flores, "Sistemas políticos urbanos y procesos de modernización europeos", 2006.

Lidia Torra, "Comerç, distribució i consum de gèneres tèxtils. El desenvolupament de la botiga estable a Catalunya (1650-1800)", 2005.

Carme Ros, "Les estratègies familiars i la mobilitat social dels menestrals a Catalunya, segles XVII-XIX. El cas de Mataró", 2004.

Carme Ros

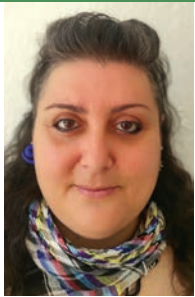
El Dr. Jaume Torras impartint una conferència.

El Dr. Jaume Torras assistint a un seminari de l'IUHJVV quan n'era el director.

DESCOLONIZANDO EL GADIR FENICIO. CONVIVENCIA Y MULTICULTURALIDAD EN LA BAHÍA DE CÁDIZ (SIGLOS IX-VI A.N.E.)

Rossella Gulli

Introducción

Inspirada en los principios de la teoría poscolonial y de los estudios subalternos, mi tesis doctoral supone una crítica al uso de la terminología colonial y de los denominados “discursos coloniales” propios del colonialismo europeo de época moderna en las disciplinas arqueológicas y, en específico, en la arqueología fenicia, que es mi campo de investigación.

Utilizando como caso de estudio la emblemática *colonia* fenicia de *Gadir*, tradicionalmente identificada con la actual ciudad de Cádiz, ubicada en el suroeste de la Península Ibérica, este estudio pone en evidencia que los postulados teórico-metodológicos generalmente empleados para demostrar la existencia de una supuesta *colonización fenicia* en el territorio de la bahía de Cádiz y de relaciones asimétricas *colonizadores/colonizados* entre grupos migrantes y poblaciones locales, responden a una visión colonial de los movimientos migratorios y de los profundos cambios y transformaciones que caracterizaron el Mediterráneo del primer milenio a.n.e.

El tema de la colonización y del papel hegemónico, estratégico y simbólico atribuido a *Gadir* dentro del supuesto sistema colonial fenicio, ha fuertemente caracterizado las reconstrucciones histórico-arqueológicas sobre la presencia estable de grupos inmigrantes levantinos en el territorio gaditano, condicionando las interpretaciones de los contactos con las poblaciones locales. En la mayor parte de los casos, se ha otorgado a los grupos foráneos el papel de “colonizadores civilizados” y a los grupos autóctonos, el de “colonizados subdesarrollados”, los cuales, gracias a los supuestos “avances” traídos por los orientales, habrían conseguido avanzar en su desarrollo interno, iniciando un proceso de complejización socioeconómica al entrar en contacto con los *fenicios*.

En este contexto, la llamada *colonización fenicia* ha sido reputada como un proceso histórico de carácter “positivo” para las comunidades locales, dado que se les atribuía a los *colonizadores* el papel de agentes difusores de “civilización”. Además de ser considerada como el factor desencadenante de los cambios y transformaciones, normalmente concebidos como “mejoras”, que habrían experimentado los grupos *colonizados*. A lo largo de la historia de los estudios, todo lo considerado como fenicio ha sido sobrevalorado, mientras que las capacidades de las poblaciones locales de desarrollo autónomo han sido infravaloradas, directamente ignoradas, o consideradas nulas.

Yacimiento de Cartago.

Por lo general, en los estudios fenicios gaditanos ha dominado una lectura unidireccional de la presencia levantina y de su “impacto” en las poblaciones locales. El énfasis en los procesos coloniales y en los “avances” supuestamente traídos por los colonizadores, ha silenciado la agencia de los grupos humanos que habitaban la bahía de Cádiz antes de la llegada de los grupos orientales. Estas lecturas han subrayado ante todo las contribuciones de la *colonización fenicia* a la población autóctona, sin profundizar en otras posibles interpretaciones históricas.

Sin embargo, en los últimos años diferentes perspectivas teóricas han puesto el énfasis en los grupos silenciados, ofreciendo nuevos puntos de vista para el estudio de las migraciones en el Mediterráneo antiguo. Estas nuevas narrativas son especialmente visibles en los estudios histórico-arqueológicos inspirados por los principios poscoloniales. Según estos postulados, la población autóctona deja de ser percibida como simple víctima pasiva de la explotación y la aculturación colonial, haciendo hincapié en su agencia y subrayando su papel activo en la construcción de nuevas relaciones fruto del encuentro con otros diferentes grupos humanos. No se puede aceptar una aculturación pasiva en la que una sociedad simplemente actúa como receptora y otra como emisora; no se puede seguir difundiendo la idea de que las dinámicas de cambio generadas a través del contacto hayan afectado solo a las poblaciones preexistentes y que los grupos foráneos no hayan experimentado alteraciones, ya que el contacto entre grupos diferentes conduce al cambio de todos los agentes implicados en el encuentro, a la adopción de prácticas ambiguas y a la consiguiente creación de nuevas identidades. Estas visiones inciden en el dinamismo, heterogeneidad, multiculturalidad, hibridación, atención al contexto y relación existente entre prácticas sociales, materialidades e identidades. Y es justamente en el marco de estos planteamientos que se inserta esta investigación.

INSTITUT D'HISTÒRIA
JAUME VICENS I VIVES

"Se hace necesaria una descolonización de la arqueología fenicia gaditana, de Gadir y del territorio de la bahía de Cádiz en su conjunto. Se debe analizar la documentación arqueológica desde perspectivas que tengan en cuenta la especificidad local, la convivencia, el hibridismo, el multiculturalismo y el mestizaje."

Estado de la cuestión

Colonia, *colonialismo*, *colonización* son términos y conceptos muy recurrentes en las reconstrucciones histórico-arqueológicas del pasado y de larga tradición en el ámbito de la arqueología desde sus comienzos como disciplina académica. En el caso de la historiografía mediterránea, las denominadas *colonizaciones* griega y fenicia han sido comúnmente utilizadas para explicar los procesos migratorios de la Antigüedad. Los asentamientos que presentaban arquitecturas y materialidades tradicionalmente atribuidas a los grupos migrantes han sido considerados como colonias, mientras que, para definir las relaciones que se desarrollaron entre grupos foráneos y poblaciones locales, se han utilizado términos como *colonizadores* y *colonizados*.

Por lo general, las transformaciones y cambios documentados en el Mediterráneo del I milenio a.n.e. se han tradicionalmente interpretado como el resultado de instalaciones de gentes egeas u orientales en los territorios occidentales y de la consiguiente llegada de todo tipo de influencias y estímulos positivos para las poblaciones locales, atribuyendo todo el protagonismo a los *colonizadores*, considerados de antemano como portadores de una supuesta civilización "más avanzada", con escritura y mayor desarrollo tecnológico y socioeconómico con respecto a los grupos preexistentes. Sin embargo, la documentación arqueológica recopilada hasta la actualidad nos indica que, a partir de los inicios del I milenio a.n.e., la materialidad de las comunidades del suroeste peninsular experimenta cambios significativos en muchos sentidos y expresa un incremento de las conexiones, de los contactos y de las relaciones multiculturales que se estaban desarrollando en aquella época en muchos territorios del área atlántico-mediterránea.

Los estudios que se han ocupado de las poblaciones del Bronce Final y de la Edad del Hierro en el suroeste de la Península Ibérica han detectado importantes modificaciones en los restos materiales, visibles por ejemplo en las formas y estilos cerámicos, las materialidades

Templo de los obeliscos en Biblos.

Ruinas de la ciudad de Tiro en la actualidad.

híbridas, los patrones de asentamiento, las estructuras habitacionales, la esfera doméstica o las prácticas culturales y funerarias. Las causas de estas transformaciones y de todos sus procesos formativos, sin embargo, han sido generalmente atribuidas a la llegada de los "colonizadores" *fenicios*, sin otorgar mucha importancia al análisis de las múltiples experiencias de contacto, la gran movilidad de gente y objetos y los consiguientes procesos de cambio que vivieron las comunidades occidentales en el I milenio a.n.e.

Estas evidencias arqueológicas, en mi opinión, no parecen reflejar el escenario colonial planteado en muchos estudios que se han ocupado de estos temas, o por lo menos, a esta altura de las investigaciones no basta para explicar la variedad y complejidad de las situaciones y las relaciones humanas que, a mi parecer, se ven reflejadas en la documentación arqueológica. Hoy en día, los estudios dedicados a estos temas muestran la necesidad de un cambio de enfoque, además de nuevas y más actualizadas propuestas, que releen y analicen la documentación arqueológica generalmente utilizada para sostener las interpretaciones de molde colonial y que, a esta altura de las investigaciones, en mi opinión, ya no se sustentan.

Esta situación ha llevado al desarrollo de un debate crítico acerca de las perspectivas teórico- metodológicas que han sido utilizadas en la historiografía arqueológica para abordar el tema de las migraciones en la Antigüedad y para profundizar sobre su conexión con el colonialismo moderno. En este sentido, los principios teóricos poscoloniales

señalan que las reconstrucciones de los procesos coloniales antiguos han estado muy marcadas por el eurocentrismo y el discurso colonial europeo moderno, subrayando que el protagonismo hegemónico que ha sido atribuido al elemento extranjero ha estado influido por la visión colonial europea, que ha dado por supuesto que eran los colonizadores los que aportaban la “civilización” a unos indígenas considerados como “subdesarrollados”, “primitivos” y “bárbaros”. Según estas visiones, el mundo académico no solo ha reflexionado muy poco en torno a la intensidad de los lazos que unen la visión de los primeros contactos en el Mediterráneo con el colonialismo perpetrado por Europa en época moderna y contemporánea, sino que, al revés, los ha implícitamente apoyado y difundido.

La influencia del colonialismo europeo, con sus categorías binarias, sus visiones racistas y patriarcales y su “misión civilizadora” de la humanidad no occidental en las reconstrucciones histórico-arqueológicas del Mediterráneo antiguo, representa una problemática que es prioritario abordar. La crítica a los “discursos coloniales” presentes en las reconstrucciones histórico-arqueológicas de la Antigüedad es, en mi opinión, una realidad y una tarea pendiente de nuestra disciplina.

Conclusiones

Los grupos humanos que emigraron desde el Levante mediterráneo hacia territorios occidentales y las poblaciones del área mediterránea y atlántica con las que entraron en contacto convivieron e interactuaron, crearon cambios, vivieron experiencias y transformaciones que han dado lugar a nuevas relaciones, comunidades, costumbres, paisajes. Los datos arqueológicos utilizados hasta la actualidad no son suficientes para demostrar la existencia de un fuerte impacto colonial fenicio en este territorio; al revés, evidencian un panorama significativamente distinto en cuanto a las relaciones establecidas entre la población local y los grupos foráneos y permiten poner en cuestión las interpretaciones de dominación colonial que prevalecen en los trabajos sobre la presencia levantina en la bahía de Cádiz.

Excavación de la ciudad fenicia de Gadir.

Sarcófago fenicio hallado en Gadir.

La dinámica de las relaciones humanas que se desarrollaron en el territorio gaditano durante el curso de los siglos IX-VI a.n.e. parecería apuntar más bien hacia situaciones de convivencia y multiculturalidad que de relaciones coloniales lineares, monoculturales, asimétricas y duales, colonizador/colonizado tan defendidas hasta la fecha. Los “discursos coloniales” modernos han sido y siguen siendo muy presentes en los estudios histórico-arqueológicos gaditanos, y es por este motivo que, a mi parecer, los planteamientos de molde colonial, tan defendidos en los círculos científicos, al estado actual de la cuestión, deberían ser revisados o por lo menos puestos a prueba.

Dicho en términos poscoloniales, se hace necesaria una descolonización de la arqueología fenicia gaditana, de *Gadir* y del territorio de la bahía de Cádiz en su conjunto, para ir más allá de las visiones coloniales que protagonizan las reconstrucciones históricas de este territorio y analizar la documentación arqueológica desde diferentes perspectivas teóricas y metodológicas que tengan en cuenta la especificidad local, la convivencia, el hibridismo, el multiculturalismo, el mestizaje. Cuestiones que, en mi opinión, ponen en crisis la aceptación de los viejos postulados coloniales, empujando hacia la búsqueda de nuevos y diferentes caminos.

Rossella Gulli

Doctora en Historia por la Universitat Pompeu Fabra, especializada en arqueología fenicia y arqueología del Próximo Oriente antiguo. Sus líneas de investigación se centran en el pensamiento poscolonial dentro del marco teórico de las arqueologías críticas.

rossella.gulli@libero.it

INSTITUT D'HISTÒRIA
JAUME VICENS I VIVES

"L'objectiu del *Diario de Viajes* de Francisco de Zamora no era solament de caràcter fiscal sinó també per conèixer millor la societat i poder legislar i aplicar polítiques partint d'un coneixement real."

LA CATALUNYA DE FINALS DEL XVIII A PARTIR DE LES RESPOSTES ALS QÜESTIONARIS DE FRANCISCO DE ZAMORA

Mònica Sala Esquiús

Francisco de Zamora va ser un buròcrata de l'administració borbònica que va viure entre 1757 i 1812, del qual, pràcticament, no se'n tenen notícies fins que el trobem el 1785 com a alcalde del crim a la Reial Audiència de Barcelona, on més endavant va ser-ne oïdor. Entre 1785 i 1790 va fer onze viatges per Catalunya i en va escriure la descripció en el seu *Diario de viajes*, l'obra més coneguda d'aquest il·lustrat i viatger com tants altres que trobem al llarg del

set-cents. El *Diario* és una obra fonamental i, en paraules de Salvador Llobet, es tracta "de un arsenal de conocimientos"; però no deixa de ser la visió que té una persona en passar per un lloc concret i fer-hi una parada. Per tant, és un retrat parcial, subjectiu i extern; però, això sí, informat. Zamora, però, també va enviar a totes les localitats de Catalunya (o així considero) uns qüestionaris sobre, pràcticament, tots els temes. Aquests van ser contestats i, com han dit historiadors com Pierre Vilar i en paraules de Ramon Boixareu (qui va estudiar-ne molta documentació i va editar, a banda del *Diario*, la resposta del corregiment de Barcelona), es tracta "dels documents més valuosos que un investigador pugui desitjar per a conèixer un país en un moment donat" i, en efecte, resulten fonamentals per aclarir diversos aspectes de Catalunya al final de l'Antic Règim.

L'objectiu dels interrogatoris de Zamora

Tot i que historiadors com Torras i Ribé apunten si l'objectiu dels qüestionaris responia a un projecte de recollida de dades econòmiques sota una suposada curiositat intel·lectual, ho matisaria dient que, si bé no es pot negar que volia tenir més informació de la societat, la finalitat última no era solament de caràcter fiscal sinó també per conèixer millor la societat i poder legislar i aplicar polítiques partint d'un coneixement real. Per tant, el projecte s'emmarcaria de ple en els interessos il·lustrats de l'època, de conèixer una Catalunya que s'estava especialitzant productivament i transformant socialment (produint per vendre, en va dir Pierre Vilar) i una inquietud per veure un model diferent d'economia i els canvis socials que es produïen i que ja havia cridat l'atenció d'altres il·lustrats com Jovellanos, Nipho, Cadalso i nombrosos viatgers estrangers. Un model que coneixem bé gràcies a Pierre Vilar, Josep Fontana, Jaume Torras, Llorenç Ferrer i altres historiadors de l'economia del XVIII.

Les respostes: quantes n'hi ha, d'on són i de quan són

A dia d'avui hi ha localitzades un total de 445 respostes, la majoria a la Biblioteca del Palacio Real de Madrid, i només 138 d'aquestes

han estat publicades. Per tant, pràcticament el 70% restaven inèdites i només algunes havien estat utilitzades parcialment per investigadors.

N'hi ha dos models: el de 146 preguntes –que és el majoritari i el que responen les localitats– i el de 183, adreçat a espais territorials més amplis com els corregiments o partits judicials. No obstant això, segueixen un esquema similar. És una sort comptar amb unes fonts subjectives tan estructurades; però, a la vegada, s'hi poden detectar tres mancances importants:

1. Són irregulars en el contingut, depenen totalment de qui responia.
2. Ens proporcionen, en general, molta informació; però la majoria només es pot estudiar en termes qualitatius i no quantitius, en relació amb el punt següent.
3. Comptem amb un baix nombre de respostes, que fa que no puguin ser representatives de tot Catalunya i, per tant, no es puguin sotmetre a un adequat tractament seriatiu i estadístic. Cal destacar que sobretot falta informació de la costa i dels corregiments de Lleida, Tortosa, Tarragona, Mataró i Girona. Tenim informació, doncs, del Pirineu occidental, de bona part de la Catalunya Central i de la zona al voltant de Barcelona, a banda de punts aïllats i concrets. Fig. 1

Municipis actuals de Catalunya que tenen respostes als interrogatoris de Francisco de Zamora contestades

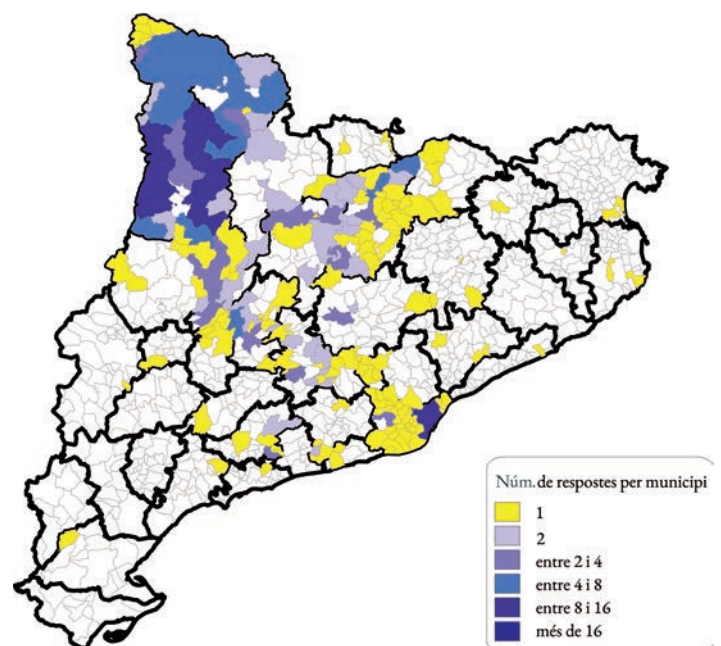

Fig. 1. Mapa aproximat per fer-se a la idea de quins llocs tenim respostes a les preguntes de Francisco de Zamora.

Els qüestionaris van ser remesos a les localitats entre 1788 i 1789, però no van ser contestats immediatament. De fet, a Manresa els reclamaven les respostes un any després; a Igualada, també, etc. I tot això ho sabem gràcies a la correspondència que hi ha enquadrada a la mateixa Biblioteca del Palau Reial, on per exemple trobes que Manuel Barba i Roca, que signa les respostes del corregiment de Vilafranca, constata el 14 de febrer de 1790 que “solamente tengo la respuesta de quatro o cinco pueblos [...]; con todo espero que con los auxilios del corregidor tendremos las noticias que se han pedido, aunque no con la brevedad que deseamos” (RB II/2460).

Quin retrat de la Catalunya del 1790 ofereixen les respostes?

El buidatge de les respostes ens permet dividir el país clarament en tres zones segons el seu desenvolupament econòmic i social: la Catalunya del Pirineu, la Catalunya intermèdia i la zona litoral (fig. 2).

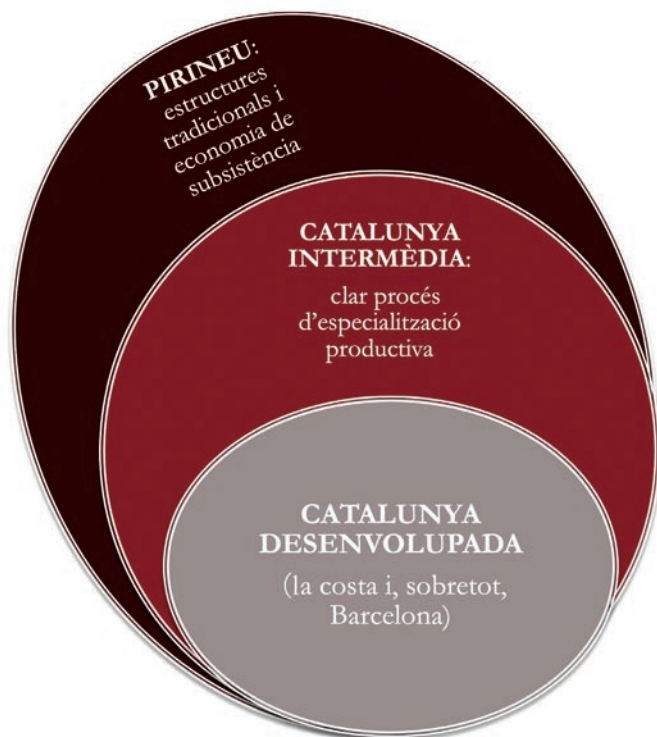

Fig. 2. Esquema de les zones en les quals les preguntes ens permeten classificar el país.

A la **Catalunya del Pirineu**, a través de les respostes es desprèn que era una Catalunya amb predomini de les estructures tradicionals i una economia de subsistència que no diferia massa de la dels segles anteriors. Serien les actuals comarques dels Pallars, la Vall d'Aran, la Ribagorça, l'Alt Urgell...

La **Catalunya intermèdia**, situada a la Catalunya Central, en un clar procés d'especialització productiva, que progressa i es transforma, sobretot amb l'agricultura (i la vinya) en combinació amb la manufactura com les dues bases per al seu desenvolupament.

I en tercer lloc, la **Catalunya del litoral**, molt més desenvolupada, que girava al voltant de la ciutat de Barcelona i on hi havia una activitat comercial molt més rellevant i amb una producció clarament orientada al mercat. És en aquesta zona on, a través de les respostes, també observem que la societat estamental de l'Antic Règim va perdent pes.

A dues d'aquestes zones, s'hi produïa un augment demogràfic que ja ha estat molt estudiat però que, en aquest sentit, les informacions que aporten les respostes és que hi ha més gent ara (1790) que abans, com es veu clarament per exemple a la resposta de Vilanova i la Geltrú. En canvi, al Pirineu, hi observem una estabilitat o una lleu davallada demogràfica que atribueixen sobretot a la pobresa i/o a la falta de terres aptes per poder cultivar més. Precisament, el fet que faltessin bons terrenys cultivables al Pirineu fou un dels motius que van propiciar les emigracions cap a altres zones: **migracions internes**, en les quals la població marxava buscant noves oportunitats cap a l'Urgell, la Segarra, l'Empordà...

La **pobresa** no era quelcom només del nord sinó que n'hi havia arreu, com sabem gràcies a Montserrat Carbonell. El mateix creixement demogràfic, econòmic i l'especialització productiva feien que hi haguessin pobres. Ciutats com Barcelona, esmenten a les respostes que hi havia institucions assistencials per gestionar-ho i, a la zona "intermèdia" i del Pirineu, es refiaven dels capellans i de les cases que donaven almoïna als pobres.

Pel que fa a l'**urbanisme**, podríem generalitzar i, en major o menor mesura, podríem parlar d'una febre o "orgia constructora" (en paraules de J. M. Puigvert), promoguda per la prosperitat econòmica i l'augment demogràfic. Però no sols es tractava de noves construccions civils, que resulta obvi per poder fer créixer pobles i ciutats; sinó també de nous edificis o reformes en esglésies, monestirs, convents, etc.

Un altre aspecte rellevant que apareix a les respostes és el de l'**alimentació**. Aquesta bàsicament es diferenciava d'uns llocs amb els altres segons el que s'hi produïa i l'accés que tenien al comerç i si les famílies eren més pobres o benestants. Per tant, de nou, hi trobem les dissimetries territorials i socials que plantejava Pierre Vilari. En aquest cas, el que menjaven al Pirineu era una alimentació més pobra, basada en l'economia de subsistència que practicaven –i característica de l'Antic Règim– amb una agricultura i ramaderia, orientades a l'autoconsum i, per tant, amb menys diversitat de productes. Mentre que a les zones amb una especialització i amb una orientació cap al mercat, hi ha més diversitat de productes, sobretot a la costa, on podien arribar per mar. Els aliments bàsics que apareixen arreu són el pa (amb una clara distinció entre el que consumien els benestants i els pobres), el vi i l'oli que, generalment, diuen d'on el porten. Els pobres, evidentment, feien una dieta basada en verdures i hortalisses mentre que, els qui disposaven de més recursos, menjaven més carn.

Si ens fixem en les **activitats productives**, evidentment l'agricultura continuava sent la base, juntament amb la ramaderia, d'aquesta prosperitat econòmica i productiva. Ara bé, les respostes als qüestionaris ens

INSTITUT D'HISTÒRIA
JAUME VICENS I VIVES

"Les respostes del questionari de Zamora obren moltíssims fronts temàtics diferents i que, permeten, a partir d'aquí, utilitzar les eines que hi ha per ampliar i treballar aspectes concrets de la Catalunya de finals del 1790."

constaten tres zones: el Pirineu, on hi ha una economia de subsistència basada en l'agricultura i la ramaderia, però sense massa innovacions, i que, evidentment intenten aprofitar més els terrenys; la Catalunya central, amb una economia basada en l'especialització en el camp agrari (cereals), complementada amb una important indústria llanera, amb treball a domicili amb la dona filadora com a protagonista; però, sobretot, la vinya i la producció i venda (exterior) d'aiguardent. I, finalment, la zona litoral, on l'agricultura perd rellevància i es combina amb moltes altres activitats. No obstant això, l'horta (per produir per a la població) és important, tot i que l'augment i concentració de població a la zona fa que s'hi observi un augment del comerç interior per abastir les ciutats.

Un altre punt que cal tenir en compte és que al Pirineu hi ha les petites "indústries" (que és com les anomenen a les respostes a Francisco de Zamora), d'arreglar les eines del camp, teixir la roba per vestir-se, els forns, les fargues i martinets, etc. Ara bé, és a la costa i a les zones d'interior on les respostes ens mostren els trets característics de la protoindústria, amb el treball manufacturer a domicili (que treballen per a un tercer) o les primeres fàbriques amb maquinària com els telers o màquines de filar i on es desplaçaven els treballadors i treballadores. Per tant, tornem a trobar –més clar que enlloc– el contrast que hi ha entre el Pirineu, que viuen ancorats en l'economia de subsistència; la Catalunya intermèdia, que és la que es va despertant i té un peu sempre a l'agricultura i la vinya, sobretot; però que avança cap a una modernització i un avenç de la manufactura en el camp del tèxtil (especialitzant-se a cada localitat, fet que es veu clar a les respostes), i la Catalunya desenvolupada, que s'organitza al voltant de Barcelona, on les activitats productives i mercantils estan molt més orientades al mercat català i/o exterior.

Per tant, el **comerç** –intern i extern– era molt important i, com no podia ser d'altra manera, apareix a les respostes, sobretot a les de la central i litoral: ens expliquen d'on venen les primeres matèries i els productes, i el que produeixen, en cas que no ho consumeixin, on ho venen. Per tant, els intercanvis comercials interns són exposats amb un major detall a les respostes. En certa manera, només analitzant el comerç a través de les respostes als interrogatoris, podem veure com es confirma el sistema de corones que va apuntar Garcia Espuche per al 1700, en el qual el centre director era Barcelona i, distribuïdes a la resta de Catalunya, hi havia altres petites ciutats sempre interconnectades per comerciants o empresaris. A totes aquestes localitats destacades és on es produïen els intercanvis comercials i, per tant, és on passaven els **camins** importants. Uns camins dels quals es queixen del mal estat en què es trobaven i que representaven un problema per a la prosperitat i el creixement de l'economia, coincidint amb el que observaven els viatgers estrangers, anglesos o francesos.

Un altre tema que apareix als interrogatoris és el de l'**educació**, evidentment amb una clara distinció entre la que rebien els nens –que podien accedir a unes primeres lletres– i les nenes, així com també una distinció entre zones (al Pirineu, per exemple, sortien en tenien d'algun mestre o capellà dels pobles) i explicacions sobre els ensenyaments superiors com els de la Universitat de Cervera.

I, finalment, cal destacar les explicacions força generals en les respostes de com celebren les **festes**. Evidentment amb l'Església com a centre de tot el calendari festiu i, a banda de les misses i processons, també expliquen els balls, les músiques, la vestimenta, etc. Algunes de les respostes esdevenen excepcionals i mostren un gran orgull de les seves celebracions úniques, com la Patum de Berga, la Festa Major de Vilafranca, les Completes de Valls o el Carnaval de Vilanova i la Geltrú (fig. 3).

Fig. 3. Rafael Lozano. Primera fotografia coneguda de la Patum (1868). Patronat Municipal de La Patum

Finalment, voldria remarcar que les respostes obren moltíssims fronts temàtics diferents i que, tot i fer-ne la tesi doctoral, permeten, a partir d'aquí, utilitzar les eines que hi ha per ampliar i treballar aspectes concrets –temàticament o local– de la Catalunya de finals del 1790.

Mònica Sala Esquius

Graduada en Humanitats, és doctora en Història per la Universitat Pompeu Fabra, amb menció *cum laude*, des del març del 2025. La seva recerca s'ha centrat en la història de Catalunya a cavall dels segles XVIII i XIX, amb especial atenció a l'estudi de les respostes de Francisco de Zamora.

msalaesquius@gmail.com

GERMANOFILIA Y "NEUTRALISMO". UN ESTUDIO SOBRE LOS GERMANÓFILOS ESPAÑOLES DURANTE LA PRIMERA GUERRA MUNDIAL

Víctor López Mirabet

El interés por la situación de España durante la Primera Guerra Mundial ha ido adquiriendo una mayor relevancia con motivo de su centenario. Recientes investigaciones han coincidido en señalar el territorio español como un teatro de operaciones más dentro del conflicto europeo y mundial, exponiendo la gran cantidad de recursos humanos y económicos que los dos bandos contendientes desplegaron en la Península Ibérica. Estas obras han demostrado que, a pesar

de que España no participó directamente en la contienda, estuvo bajo constante presión, y que sus gobiernos tuvieron que ejercer una neutralidad activa con el propósito de encontrar un balance entre los dos contendientes que les fuera beneficioso de cara a una futura y previsible conferencia de paz.

A su vez, la opinión pública española se movilizó moralmente a favor de uno de los dos bandos. Por un lado, los aliadófilos, que consideraban a Inglaterra y, sobre todo, a Francia como los representantes del liberalismo y la democracia; y por otro, los germanófilos, que veían en Alemania la encarnación del orden, así como un modelo cultural, militar y científico a seguir. Muchos historiadores han coincidido en señalar las polémicas sostenidas entre estos dos sectores como una "guerra civil de palabras" y han debatido sobre si hay que considerarlas un anticipo de la guerra civil que tendría lugar veinte años más tarde.

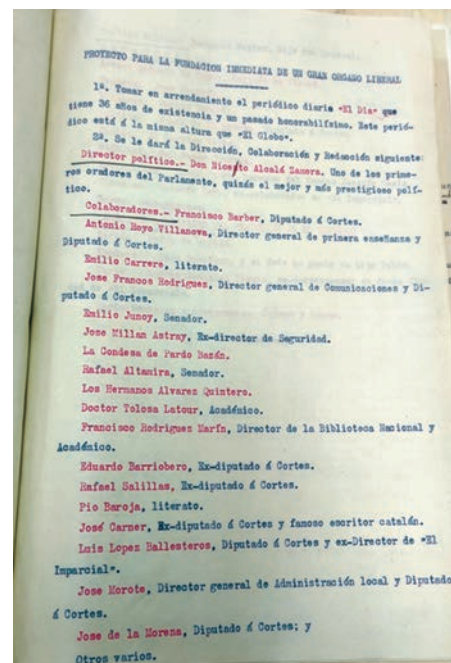
Los (diversos) motivos de la germanofilia

En general, los sectores conservadores y tradicionalistas se declararon germanófilos. Sin embargo, se podía ser germanófilo de muchas maneras, por lo que cuando hablamos de germanófilos, o germanofilia, no lo hacemos de un grupo homogéneo. Por ejemplo, los diarios conservadores *El Debate* y *ABC* expresaron sus simpatías hacia Alemania de manera muy diferente. Mientras que el primero lo hizo mediante una constante apología al triunfo de los Imperios Centrales y defendió las acciones de un imperio de base protestante como beneficiosas para el catolicismo; el segundo optó por ofrecer una cobertura informativa más amplia, permitiendo la publicación de artículos de escritores y periodistas afines a ambos bandos.

También se produjeron discrepancias dentro de los grupos políticos que apoyaron más decididamente a Alemania. Esto resulta evidente en las polémicas mantenidas entre *El Correo Español* y Francisco Melgar, en la que el segundo denunció la manipulación que Vázquez

de Mella y la dirección de este periódico estaban haciendo de la opinión del pretendiente carlista, que se encontraba en Austria bajo arresto domiciliario y no apoyaba la deriva germanófila del partido. Lo mismo ocurrió con el maurismo, cuyo inspirador, Antonio Maurra, se mostraba distante respecto a la germanofilia mayoritaria de sus seguidores.

Los motivos de la germanofilia fueron múltiples, tal como vemos con numerosos ejemplos a lo largo de la tesis. Había quienes apoyaban a los Imperios Centrales porque creían que el triunfo germánico favorecería al engrandecimiento territorial del país. Otros simplemente querían ver humillados a Francia e Inglaterra, a quienes consideraban los "enemigos tradicionales" de España. Había ciertos sectores regeneracionistas que tenían en Alemania un modelo alternativo a los sistemas liberales. Otros que admiraban su ciencia, su cultura o sus medidas sociales de protección de los trabajadores. Los había quienes simplemente admiraban a Alemania porque tenían los cañones más grandes. Aunque también surgieron los oportunistas, personas que defendían la causa alemana atraídas por la promesa de subvenciones o que vieron en la defensa de los Imperios Centrales una herramienta útil para impulsar su carrera política. Hubo incluso un militar que pidió a la embajada alemana que, una vez terminara la guerra, el káiser y su esposa hicieran de padrinos en el bautizo de sus hijos como pago por sus servicios. Por no hablar de casos como el de Pío Baroja, que se declaraba germanófilo por motivos anticlericales. En resumen, podemos afirmar que eran tantos los motivos de la germanofilia como germanófilos.

El día.

INSTITUT D'HISTÒRIA
JAUME VICENS I VIVES

"Las controversias entre los partidarios de los Imperios Centrales y los Aliados constituyeron un fenómeno social y cultural de gran relevancia en la España de la Restauración."

Las relaciones con la comunidad alemana en España

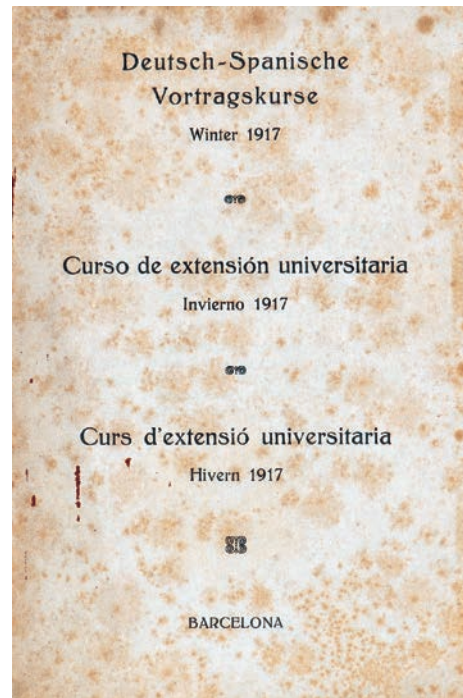
La fuerza con la que irrumpió la germanofilia en los debates públicos que tuvieron lugar entre los años 1914 y 1918 no se entendería sin el papel activo que jugó la comunidad alemana en España. La mayor parte de la iniciativa propagandística alemana en suelo español estuvo encabezada por el príncipe Maximilian von Ratibor und Corvey, con la ayuda ejecutiva del primer secretario de la embajada, Eberhard von Stohrer, futuro embajador alemán durante la Guerra Civil. Contaron con el apoyo del Ministerio de Asuntos Exteriores alemán y de algunos miembros de la colonia germana muy movilizados.

En este sentido, cabe destacar la enorme influencia que ejercieron en el desarrollo de la propaganda alemana algunos ciudadanos alemanes particulares. Uno de los que jugó un papel más destacado fue August H. Hofer. Este empresario fundó, en otoño de 1914, el Deutsche Nachrichtendienst für Spanien (Servicio Alemán de Informaciones para España), una agencia de noticias que dirigió hasta diciembre de 1917, cuando fue expulsado de su cargo por las rencillas que mantenía con el vicecónsul alemán en Barcelona.

Junto a la difusión de telegramas, fotografías y folletos, la acción propagandística alemana se materializó a través de subvenciones a periódicos, o directamente con su compra. Tal fue el caso de los diarios barceloneses *El Día Gráfico* y *La Tribuna*, adquiridos por los alemanes en 1915. También rescataron periódicos al borde de la quiebra como el republicano *España Nueva*, de Rodrigo Soriano, o *El Día*, portavoz del político liberal Niceto Alcalá Zamora. Otra estrategia habitual para influir en la opinión pública española fue la creación de nuevos periódicos y revistas como *Germania*, *Renovación Española*, *El Tiempo* o *La Nación*.

Además, en su intento de generar un sentimiento de simpatía hacia los Imperios Centrales en España, los alemanes financiaron numerosas iniciativas impulsadas por los sectores germanófilos. Así, estuvieron detrás de la publicación del llamado Manifiesto Germanófilo, un texto aparecido en diciembre de 1915, que se editaría en formato de libro en octubre de 1916. Esta edición recogía un prólogo al manifiesto, firmado por Jacinto Benavente, así como las firmas de más de 16.800 adheridos, clasificadas por población y profesión. En nuestra tesis doctoral hemos descubierto que la embajada alemana, a través de sus consulados, contactó con diversos agentes locales, y que estos se encargaron de recopilar firmas. También hemos demostrado que el prólogo de Benavente –que muchos historiadores han confundido con el texto del manifiesto– no era original, sino un “pastiche” literario.

Gracias a los informes que los distintos consulados alemanes enviaron a la embajada durante la preparación del manifiesto, hemos conocido algunas de las razones que los representantes alemanes dieron para explicar el desigual arraigo de la germanofilia en las distintas provincias españolas. En este sentido, hemos dedicado un capítulo entero a estudiar la germanofilia en Cataluña, ya que fue el territorio donde menos cuajó este sentimiento. En él analizamos, entre otros aspectos, diversas iniciativas propagandísticas, como la compra de periódicos barceloneses, acciones culturales, como los cursos de extensión universitaria

Curso de extensión universitaria. 1917.

hispano-alemanes, o la campaña mediática que los germanófilos llevaron a cabo para impedir la celebración de una exposición de arte francés en Barcelona.

Los comités neutralistas

El capítulo central de esta tesis se ocupa de examinar la actitud de los sectores germanófilos durante el gobierno del conde de Romanones. Al inicio de la guerra, Romanones publicó un polémico artículo en *El Diario Universal*, titulado “Neutralidades que matan”, en el que abogaba por un acercamiento entre España y los países de la Entente. Este posicionamiento generó un profundo rechazo en la población, mayoritariamente contraria a que el país interviniera en el conflicto, y provocó además la hostilidad de los círculos germanófilos, que lo acusaron de anteponer sus intereses personales a los de la nación.

En diciembre de 1915, Romanones sustituyó a Eduardo Dato al frente del gobierno. Los germanófilos actuaron inicialmente con cautela, aunque no desaprovecharon ninguna oportunidad para demostrar sus simpatías públicamente no solo en la prensa, sino también en el espacio público. La llegada a España de los refugiados alemanes del Camerún, en mayo de 1916, o del submarino U-35 a Cartagena, en junio de ese mismo año, son dos de los episodios que hemos destacado para demostrar el impacto social y político de las manifestaciones públicas llevadas a cabo por los partidarios de los Imperios Centrales.

Sin embargo, no fue hasta septiembre de 1916 cuando las hostilidades contra el presidente del Consejo de Ministros empezaron a aflorar con mayor violencia. Bastó con que se descubriera que estaba negociando con las autoridades francesas la aplicación de una “neutralidad benévola”, para que se desencadenara lo que hemos denominado “giro neutralista de la propaganda germanófila”. Un cambio de estrategia comunicativa en el que mostrarse partidario de la neutralidad pasó a ser más importante que mostrarse abiertamente a favor de Alemania, en un momento, además, en el que los submarinos alemanes empezaban a causar estragos entre la flota mercante española y esto generaba muchas antipatías entre la opinión pública. Es a partir de entonces cuando surgió con fuerza el mote “neutralista”, que es el que acompaña al de “germanófilo” en el título de esta tesis.

El “neutralismo” fue tan heterodoxo como la germanofilia. Sin embargo, Alfonso María de Polavieja, hijo del general Camilo Polavieja, intentó canalizar este sentimiento. El segundo marqués de Polavieja impulsó la creación de comités neutralistas por todo el país e inició una campaña de prensa muy dura contra el conde de Romanones a través del diario *La Nación*, un periódico de nuevo cuño financiado por la embajada alemana. Nuestra tesis examina las razones detrás del surgimiento de esta iniciativa, un movimiento político y mediático que apenas había sido estudiado por la historiografía y que arroja luz al debate sobre si las polémicas entre aliadófilos y germanófilos estuvieron suscritas exclusivamente a ciertos círculos intelectuales o, si en cambio, tuvieron un impacto geográfico y social más amplio. Para ello, hemos examinado su estructura organizativa, sus argumentos

“Dicen los doctores” (1916).

Imagen de la falla "La neutralidad" (1915).

principales y las acciones que llevaron a cabo hasta junio de 1917, momento en el que este movimiento perdió su fuerza tras la dimisión, en abril, del conde de Romanones, la salida del segundo marqués de Polavieja de la dirección de *La Nación* y el inicio de la triple crisis española.

Conclusión

Las controversias entre los partidarios de los Imperios Centrales y los Aliados constituyeron un fenómeno social y cultural de gran relevancia en la España de la Restauración. A pesar de ceñirse en el tiempo a la duración de la conflagración, esas controversias dieron forma y, sobre todo, divulgaron entre el público general unas ideas que, aunque algunas de ellas ya existían antes del conflicto, adquirieron una gran difusión gracias al interés suscitado por la Gran Guerra. Así pues, si bien la germanofilia desapareció como corriente de opinión coyuntural, no se puede decir lo mismo a toda una serie de redes sociales, ideales y lugares comunes que perduraron en el tiempo. Todo ese laboratorio de ideas y proyectos políticos que afloraron entre las páginas de diarios, foros y folletos germanófilos tendrían una nueva oportunidad después de la quiebra política y moral del régimen de la Restauración a partir de los años veinte.

Víctor López Mirabet

Doctor en Historia por la Universitat Pompeu Fabra (2024), máster en Historia del Mundo (UPF, 2018) y graduado en Humanidades (UPF, 2016). Sus líneas de investigación se centran en el estudio de la Primera Guerra Mundial, el régimen de la Restauración, la historia local y las relaciones entre historia y memoria.

victormirabet@gmail.com

**Universitat
Pompeu Fabra**
Barcelona

IHJV
Institut d'Història
Jaume Vicens i Vives

Direcció editorial:

Eduard Martí-Fraga i Joaquim Albareda

Col·laboradors: David Ferré, Albert García Balanyà, Rossella Gulli, Stephen Jacobson, Marta Herrero, Víctor López, Ricardo Robledo, Martín Rodrigo, Mónica Sala, Emi Turull

Totes les fotografies recollides en aquest butlletí són d'accés obert.